

TARTON YLIOPISTO
FILOSOFINEN TIEDEKUNTA
Suomalais-ugrilainen laitos

Viktorija Alekseeva

KIPUKONSTRUKTIOITA SUOMEN KIELESSÄ

Maisterintutkielma

Ohjaaja professori Tuomas Johannes Huumo

TARTTO 2012

ABSTRACT

Pain is an abstract entity which a sick person can experience. Talking about pain, we cannot draw clear boundaries or identify concrete objects or cases. It is exactly for this reason that languages have a whole plethora of ways to express pain.

With respect to pain constructions it is important to take into account both grammatical and semantic aspects. For instance, verbs which lexicalize coldness and hotness express the experience of the whole body as well as of its parts, e.g.: *minua paleltaa* (I'm cold), *varpaitani paleltaa* (my toes are cold), *minua kuumaa* (I'm hot), *poskia kuumaa* (my cheeks are hot). Also, verbs which lexicalize muscle pain belong to concrete types of pain, e.g.: *jomottaa* (to cause nagging pain), *kivistää* (to ache), *kolottaa* (to ache). All these verbs presuppose localisation of pain in particular body parts, e.g.: *selkää jomottaa* (back aches), *minua kolottaa joka paikasta* (I have pain everywhere).

This research of pain constructions was based on actual dialogues between doctors and patients recorded in Finland in the years 1993-1999. The presentation will comment on the instances of the most frequently used constructions of pain in Finnish along with the situations in which these constructions occur.

SISÄLLYS

ABSTRACT	2
I. TEOREETTINEN TAUSTA	7
1. KONSTRUKTIOKIELIOPPI	7
2. TUNNE- JA TUNTEMUSVERBIT	11
3. TUNNEVERBIEN SYNTAKTIS-SEMANTTINEN LUOKITUS	13
4. KIPUVERBIEN SYNTAKSI	15
4.1. INTRANSITIIVISET LAUSEET	16
4.2. KOPULALAUSE.....	17
4.3. EKSISTENTIAALILAUSE.....	19
4.4. OMISTUSLAUSE	20
4.5. TILALAUSE.....	22
4.6. TUNNEKAUSATIIVILAUSE	23
4.6.1. TUNNEKAUSATIIVIT	25
5. VALENSSITEORIA.....	27
6. SEMANTTISET ROOLIT	33
7. KIPUVERBIEN ARGUMENTTIRAKENNE	38
7.1. FYSIOLOGINEN TILA JA PROSESSI.....	38
7.2. FYSIOLOGISTA TILAA ILMAISEVIEN VERBIEN SYNTAKSIN ERIKOISUUKSIA	41
7.3. FYSIOLOGISEN TILAN MUUTOS	42
II. KIPUVERBIT KONSTRUKTIOISSAAN	43
PÄÄTELMÄ	57
LYHENTEET	58
KIRJALLISUUSLÄHTEET	59
RESÜMEE	62
LIITTEET	63

JOHDANTO

Kipu on abstraktinen fysiologinen kokemus, jota voi kokea sairas ihminen. Kivun tapauksessa ei voida puhua selkeistä rajoista, ja nimenomaan sen vuoksi kivulla on kielessä paljon ilmaisumahdollisuuksia.

Työni teoreettisena viitekehyksenä on konstruktiokielioppi, jossa näkökulmani on konstruktioista lähtevä. Konstruktiokieliopin lukuisat teoriat tarjoavat välineitä yksityiskohtaisempaan ja pidemmälle vietyyn analyysiin (Huomo 2008: 432). Konstruktion määrittelyssä noudatan Kotilaisen määritelmää, jonka mukaan konstruktioon katsotaan kuuluvaan kaikki morfofonologinen, syntaktinen, semanttinen ja pragmaattinen tieto (Kotilainen 2007a: 82). Työni tavoitteena on selvittää, mitkä kipukonstruktiot ovat nyky Suomessa prototyyppisiä ja usein käytettäviä, sekä selvittää konstruktioiden syntaktisen ja semanttisen rakenteen ominaisuuksia. Lisäksi esittelen konstruktioita skemaattisesti sekä tarkastelen konstruktioiden rakennetta: verbin ja sen argumenttien muotoa ja semantiikkaa.

Tutkimus jakaantuu 2 lukuun. Johdantoluvussa esitellään tutkimuksen tavoitteet ja aineisto. Ensimmäisessä luvussa esitellään teoreettista taustaa. Ensimmäisessä alajaksossa esittelen konstruktiokielioppia. Toisessa alajaksossa keskityn tunne- ja tuntemusverbeihin ja kolmannessa niiden syntaktis-semanttiseen luokitukseen. Neljännessä alajaksossa käydään läpi kipuverbien syntaksia, viidennessä ja kuudennessa alajaksossa valenssiteoriaa ja semanttisia rooleja, seitsemännessä pohditaan kipuverbien argumenttirakennetta. Toinen luku on varsinainen analyysiluku, jossa esitetään tutkimuksen tulokset.

Toisessa jaksossa olen käyttänyt aineistoa Helsingin yliopiston tutkijakollegiumista, joka on virallisesti tutkijakollegiumin hallussa. Aineisto oli kerätty vuosina 1993-1999, Hämeessä. Sen ovat keränneet ja litteroineet Anssi Matti Peräkylä, Johanna Ruusuvaara, Liisa Raevaara, Eveliina Korpela. Aineisto on tutkimuksen kannalta riittävän suuri ja huolellisesti litteroitu. Olen käsitellyt sitä litteroituna. Kipukonstruktioiden tutkimisessa on ollut käytössä 18 alkuperäistä lääkärin ja potilaan

välistä keskustelua, joista olen poiminut kipuolemuksen ilmaisemisen merkityksen perusteella prototyyppiset rakenteet ja esiteltyt ne kipukonstruktioina.

Tässä työssä pyritään vastaamaan tutkimuskysymyksiin käyttäen empiiristä metodologiaa. Empirisen metodin käyttäjä tutkii jonkin sanan polysemiaa ja tarkastelee sanan esiintymiä tässä tapauksessa aineistossa (Kotilainen 2007b: 27). Näin saadaan luotettavimpia tuloksia, koska silloin tulee esiin kieliopillisia kipukonstruktioita, joita nykykielessä tosiaan käytetään vastaanottotilanteessa, kattavammin verrattuna siihen, että aineistoa olisi kerätty ja analysoitu kyselylomakkeiden perusteella. Tällöin nähdään, mitä puhujat todella sanovat, ei sitä, mitä he arvelevat sanovansa.

Tutkimus on kvalitatiivinen. Työssä pyritään selvittämään, millaisissa konstruktioissa kipua ilmaisevat verbit aineistossa esiintyvät, mutta eri konstruktioyppien esiintymismääriä ei lasketa. Matti Räsänen (2010: 14) mukaan kvalitatiivisen kuvauksen tavoitteena on kuvata ilmiöiden laatua eikä määrää. Tutkija pyrkii kuvaavaan ja luokittamaan ilmiötä sekä näkemään ja tulkitsemaan asioiden välisiä yhteyksiä.

Kipukonstruktion kohdalla pitää kinnittää huomiota kieliopillisiin ja semanttisiin näkökohtiin. Esimerkiksi kuumuuden ja kylmyyden tunnetta leksikalisoivat verbit ilmaisevat sekä kehon että se osan tuntemuksia, esim. *minua paleltaa, varpaitani paleltaa, minua kuumaa, poskia kuumaa*. Lihastuntemuksia taas leksikalisoivat verbit, jotka edustuvat *särkeä*-tyyppiä, esim. *aristaa, jomottaa, kivistää, kolottaa*. Kaikki nämä edellyttävät tuntemuksen paikallistumista kehonosaan, *selkää jomottaa*. (Pajunen 2001: 275)

Kipuverbit ilmaisevat kipua, mutta joillakin kipuverbeillä on muitakin merkityksiä, esimerkiksi *Hammasta särkee vrt Laspeta särkivät ikkunan. Päähän sattuu vrt Maantiellä sattui onnettomuus*. Tässä työssä tutkin polyseemisten verbien osalta vain niitä käyttöjä, joissa ne ilmaisevat kipua.

Konstruktioaihetta on tutkittu melko paljon ja käsitelty eri näkökulmista: Fillmore (1985, 1986), Östmann (1988), Goldberg (1995), Evans & Green (2006), Kay & O'Connor (1988), Kay & Fillmore (1999), Croft & Cruse (2004) ovat kehittäneet konstruktiokielioppia 1980-luvulta alkaen. Suomen kieleen teoriaa ovat soveltaneet Jaakko Leino (2003) ja Lari Kotilainen (2007) (Haapaharju 2008: 7,8). Työssäni tukeudun Jaakko Leinon väitöskirjaan "Antaa sen muuttua" (2003) ja Lari Kotilaisen teorioihin kirokana-

lähi- ja kieltokonstruktioista. Samalla en sitoudu mihinkään tiettyyn suuntaukseen, vaan tutkielma pohjaa konstruktiokieliopin yleisiin periaatteisiin. Semanttis-syntaktisessa esittelyssä peruslähteenä käytän Anneli Pajusen (2001) teosta ”Argumenttirakenne” ja Mari Siiroisen työtä ”Kuka pelkää, ketä pelottaa”. Lisäksi Leena Kolehmaisien (2010) valenssiteorian mukainen kuvaus sääverbeistä osoittui tärkeäksi.

I. TEOREETTINEN TAUSTA

Esittelen tässä pääluvussa tärkeimmät käyttämäni käsitteet ja työni teoreettisen viitekehyksen. Luvussa 1 esittelen konstruktiokielioppia, luvussa 2 ja 3 tunne- ja tuntemusverbejä ja niiden tunneverbien syntaktis-semanttisen luokituksen, luvussa 4 kipuverbien syntaksia, alaluvuissa 4.1–4.6 esitän eri lausetyyppejä aineiston esimerkkeineen. Luvussa 5 kuvailen valenssiteoriaa ja luvussa 6 semanttisia rooleja. Luvussa 7 kuvaillaan kipuverbien argumenttirakennetta. Alaluvuissa 7.1–7.3 tutustutaan tarkemmin fysiologista tilaa, prosessia ja fysiologisen muutoksen muutosta ilmaiseviin verbeihin.

Teoreettisessa taustassa on mukana termejä, joita työssäni kipukonstruktioiden kuvailussa en käytä, mutta koen kuitenkin tarkoituksenmukaiseksi esitellä ne asettaakseni työni laajempaan kehykseen.

1. KONSTRUKTIOKIELIOPPI

Tutkimuksessa peruslähtökohtana on ollut konstruktiokielioppi. Konstruktiokieliopissa perusyksikkö on *konstruktio*, jota esitetään attribuutti-arvo-matriisina. Siinä kuvaillaan konstruktion syntaksia ja semanttisia ominaisuuksia, kiinnitetään huomiota nimenomaan rakenteiden kuvaukseen. (J.Leino 2003: 64, 65)

Konstruktio on muodon ja merkityksen vakiintunut yhdistelmä, ja termillä viitataan kooltaan ja kompleksuudeltaan hyvin erilaisiin kielen rakenneosiin sanoista ja sanonnoista täysin skemaattisiin lausekonstruktioihin (Kotilainen 2007b: 13). Tieto rakenteiden merkityksestä, käyttömahdollisuuksista ja diskurssitehtävistä kuuluu konstruktion (Kotilainen 2007b: 16). Jos tutkii konkreettista kieliainestoa, niin esiintymien vakiintuneisuutta voi arvioida useammalla tavalla: tarkastelemalla niiden yleisyyttä aineistossa, analysoimalla niiden esiintymiskontekstia, arvioimalla oman kielitajun mukaan

niiden kielenmukaisuutta ja etsimällä mainintoja tutkimuskirjallisuudesta (Kotilainen 2007b: 9). Vakiintuneisuutta voidaan arvioida tilastollisesti, vaikka tarkkoja raja-arvoja ei voida antaa (Kotilainen 2005: 44).

Ronald W. Langackerin määritelmän mukaan kielioppi on konventionaalisten kielellisten yksiköiden kokoelma, joka on järjestäytynyt. Sillä Langacker tarkoittaa erilaisia abstraktisuus-spesifisyys-suhteessa toisiinsa olevia konstruktioita ja näiden metaforisia tai metonyymisiä laajentumia.

Tiina Onikki-Rantajääskön mukaan on muistettava, että kieliopin muodostavat konstruktiot ovat joustavia ja dynaamisia, ne elävät paitsi ajassa myös suhteessa toisiinsa. Tiedetään, että kielioppi on järjestäytynyt, mutta se ei ole pysähtynyt. Systeminluonteisuus ei siis tarkoita staattisuutta. (Kotilainen 2007b: 10)

Kielioppi koostuu konstruktioista. Kognitiivisessa kieliopissa kaikki tiedot kieliopista voidaan jakaa pieniin osiin eli konstruktioihin. Konstruktioissa yhdistyy tieto muodosta ja merkityksestä. Merkitys tarkoittaa vakiintunutta tietoa ilmausten käyttötavoista. Kielioppi on järjestäytynyt ja kielen rakenteet ovat hierarkkisessa suhteessa toisiinsa eli jotkin rakenteet toimivat toisten rakenteiden osina. Konstruktio on yleistermi, joka tarkoittaa mitä tahansa ilmausta tai abstrahoitua skeemaa. (Kotilainen 2007b: 18-20)

Fillmoren ja Kayn alkuperäisen konstruktioikieliopin määritelmän mukaan: konstruktiot ovat kokonaisuuksia, joiden merkityksiä tai muotoa ei voi täysin päätellä kokonaisuuden muodostavista osista tai muista konstruktioista.

Vuonna 1995 Adele E. Goldberg on määritellyt konstruktion termin seuraavaksi:

„**C is a CONSTRUCTION** iffdef **C** is a form-meaning pair $\langle F_i, S_i \rangle$ such that some aspect of **F_i** or some aspect of **S_i** is not strictly predictable from **C**'s component parts on from other previously established constructions”

J. Leino (2000) suomentama määritelmä:

„C on konstruktio jos ja vain jos C on sellainen muodon ja merkityksen yhteenliittymä $\langle F_i, S_i \rangle$, jossa jokin **F_i**:n tai **S_i**:n piirre ei ole suoraan ennustettavissa C:n rakenneosista tai muista muualla määritellyistä konstruktioista”. (Kotilainen 2007b: 16)

Yksitoista vuotta myöhemmin eli vuonna 2006 Adele E. Goldberg antaa toisen määritelmän:

”—constructionist approaches emphasize the role of CONSTRUCTIONS: conventionalized pairings of form and function”

Määritelmä suomennettuna:

”Konstruktio on vakiintunut muodon ja merkityksen yhdistelmä.”

Lari Kotilaisen esittämän määritelmän mukaan kaikki vakiintuneet rakenteet täyttävät konstruktio-määritelmiä ja se tarkoittaa, että ne ovat muodon ja merkityksen yhteenliittymiä. Seuraavaksi esittelen taulukon, jossa rakenteisiin kuuluu muoto ja tietty merkitys, joka tosin on osalla melko abstrakti. (Kotilainen 2007b: 17)

Taulukko 1. Kooltaan, monimutkaisuudeltaan ja skemaattisuudeltaan vaihtelevia suomen kielen rakenteita

lausetyyppi (transitiiviskeema) NPnom + V + NPpart/gen/nom
lausetyyppi (omistus rakenne) NPadess + y.3.p. verbi <i>olla</i> + Npnom
idiomi <i>mennä vipuun</i>
yhdyssana <i>kalakukko</i>
sana <i>liekki</i>
morfeemi (ei vapaa) elatiivin päätte (-stA)

Suomen kielessä on olemassa termille *konstruktio* vastine nimeltään *rakenne*. Iso suomen kielenopissa (VISK) kuvataan rakenteita käyttäen termiä *muotti*.

”Muotti tarjoaa analogiaan perustuvan sananmuodostusmallin, jonka perusteella voi syntyä niin uusia johdoksia kuin muitakin samanhahmoisia sanoja. Johtaminen on muotteihin perustuvan sananmuodostuksen säännöllisin laji. Analogian ja mallien osuus on uusien sanojen muodostuksessa ylipäätään keskeinen. Samaan muottiin sopii lähtökohdiltaan erilaisia sanoja: lainasanoja, johdoksia ja muita mallin mukaan muodostettuja sanoja. Esimerkiksi deskriptiivisanastossa äänteiden, varsinkin ensi tavun vokaalien, vaihtelu tuottaa sanasarjoja, jotka silti edustavat samaa muottia, esim. *hilkkua – holkkua – hylkkyä – hölkkä – hölskyä; pirskaa – porskua – pärskyä*“ (VISK 2008 § 148)

Muotti eroaa kuitenkin konstruktioista ainakin siinä, että siinä korostetaan niin

sanotun muuttujaosan asemaa. Muotissa on siis oltava leksikaalisesti vapaa paikka. Taulukon 1 esittelemistä suomen kielen rakenteista VISK:n määrittelyn mukaisia muotteja olisivat vain lausetyypit. Idiomi *mennä vipuun* ja yksittäiset sanat ja morfeemit eivät sen sijaan ole muotteja, vaikka konstruktioita ovatkin. (Kotilainen 2007b: 21)

Sekä Croftin että Kotilaisen mukaan konstruktion vakiintuneisuus on ratkaiseva kriteeri määrittelyssä. Kielioppiin kuuluvat vain vakiintuneet rakenteet. Rakenteen vakiintuneisuus voi vaihdella ajallisesti, alueellisesti, idiolektikohtaisesti. Tärkeä on tietää montako kertaa kyseistä rakennetta on käytetty, kenen sanomana se on esiintynyt, ja minkälaisessa kielimuodossa. (Kotilainen 2007b: 36)

Tutkien kahta 1800-luvun Aleksis Kiven teosta Lari Kotilaisen vastaa tähän kysymykseen seuraavasti: vakiintuneisuuden aste voi vaihdella ajan, alueen tai jopa idiolektin mukaan (Kotilainen 2007b: 37). Aineistoni aika ja alue ovat selviä, koska on tarkkaa tietoa siitä, että videot vastaanottotilanteessa on nauhoitettu Hämeessä vuosina 1993-1999. Työssäni en nosta esille normitettua kirjakieltä ja puhekieltä, vaan käsittelen niitä kokonaisuutena.

Lari Kotilainen käyttää työssään ”Lähikonstruktioit” termiä *lähikonstruktioit*. Hän arvelee, että ne ovat siis sekä merkitykseltään että muodoltaan toisilleen läheisiä (Kotilainen 2007b: 42).

Nykyään etenkin puhekieli muuttuu ja uusiutuu nopeasti, kieleen syntyy joka päivä noin 100 uutta sanaa (L.Kotilainen, 26.8.2010, luento nettikielestä WSOY –kustantamossa) ja on todennäköistä, että huomisen uudet konstruktioit syntyvät nimenomaan tämän päivän poikkeamista (Kotilainen 2007b: 56). Kielioppi ei ole yhtä nopea liikkeissään kuin sanasto, mutta liikkeessä sekin on, kuten Kotilaisen tapaustutkimukset ovat osoittaneet (Kotilainen 2007b: 63). Kotilainen (2007b: 61) väitöskirjassaan päättelee, että aineisto ja hänen tutkimustuloksensa viittaavat siihen, että kielioppia kannattaisi lähestyä konstruktiona. Samalla hän korostaa kontekstilähtöisen tutkimuksen tärkeyttä.

Urpo Nikanne (2002) määrittelee konstruktioitermin seuraavasti: konstruktio on sanaa laajempi rakenne, joka käyttäytymisen kuvauksessa on viitattava kokonaisrakenteeseen.

2. TUNNE- JA TUNTEMUSVERBIT

Tässä luvussa esitellään tunne- ja tuntemusverbejä, jotka edellyttävät elollista, aistimiskykyistä kokijaa, tavallisesti ihmistä. Tällaiset verbit jaetaan sillä perusteella kahtia, että toiset verbit tarkoittavat tunnetta ja toiset ruumiillista tuntemusta, esim. *Holmin ylimielinen käytös sattui Lauraan.*

Verrattuna mentaalisiin verbeihin, ruumiillisia tuntemuksia ilmaisevia verbejä on suomen kielessä vähemmän. Tuntemuksia ilmaistaan metaforisesti, erityisesti kosketus- ja muilla teko-verbillä: *koskea, särkeä, pakottaa, pistää, pistellä, nipistää, nipistellä, repiä, polttaa.* (ISK 2004: 465)

Mentaaliset verbit tarkoittavat ihmisen psyykkiseen toimintaan eli ajatteluun, muistamiseen, tuntemiseen, havaitsemiseen ja puhumiseen liittyviä verbejä, kuten esim. *ajatella, pohtia, muistaa, unohtaa, nähdä, kuulla, sanoa, kysyä, oivaltaa, väittää.*

Mari Siiroinen sanoo, ettei tällaisten verbien kuvaamissa tilanteissa ole aina itsestään selvää, kuka on aktiivinen toimija ja mikä on toiminnan kohde, ja siksi kielellisen ilmaisemisen tavat vaihtelevat. (Siironen 2002: 94)

Kun puhutaan tällaisista verbeistä, on mainittava, että tunne- ja tuntemusverbeillä ovat tärkeitä kokijan ja ärsykkeen roolit. Kokijan on varmasti oltava tilanteessa mukana, koska ilman kokevaa osallistujaa kyse ei ole tunteesta. Ärsykkeen ilmaiseva täydennys ei ole pakollinen eikä esim. tuntemusverbillä *palella* edes mahdollinen.

Kokija ja ärsyke voivat kumpikin edustua

1) subjektina, esim. *Minä pelkään. Meteli pelottaa.*

2) objektina, esim. *Minua pelottaa. Pelkään meteliä.*

Molemmissa tapauksissa kokija on tunneverbin keskeinen ja usein ainoa elollinen argumentti. Ärsyke on tunteen aiheuttaja, ja se voi olla eloton. (VISK § 465)

Tunneverbejä: ahdistaa, harmittaa, hermostuttaa, hirvittää, huvittaa, hävettää, ihmetyttää, inhottaa, jännittää, kaduttaa, kammottaa, kiukuttaa, korveta, miellyttää, nolottaa, pännii, risoa, sapettaa, surettaa, säällittää, tympiä, ujostuttaa, vituttaa, ällöittää.

Tuntemusverbejä: aivastuttaa, heikottaa, heitättää, hikoiluttaa, hiukoa, huimata, janottaa, jomottaa, kihelmöidä, kirvellä, kutista, kuumottaa, kuvottaa, nikottaa, nukuttaa, närästä, oksettaa, palella, pissattaa, puistattaa, pyörryttää, raukaista, vihloa, viluttaa, yskittää (VISK 2004 § 467).

3. TUNNEVERBIEN SYNTAKTIS-SEMANTTINEN LUOKITUS

Siironen (2001: 36) on jaotellut käsittelemänsä verbit syntaktis-semanttisesti Croftia (1993) mukailleen. Jaottelussa on neljä ryhmää:

- 1) **inkoatiiviset verbit**, esim *hermostua, riemastua*
- 2) **toiminnalliset verbit**, esim *iloita*
- 3) **statiiviset verbit**, esim *pelätä, rakastaa*
- 4) **kausatiiviset verbit**, esim *hämmästyttää, ällöttää*.

INKOATIIVISET VERBIT

Inkoatiiviset tunneverbit ovat intransitiivisia verbejä, joiden ainoa pakollinen argumentti on subjekti, jonka semanttinen rooli on kokija (VISK 2004 § 466). M.Siironen aineistossa 198 verbistä 85 on inkoatiivisia tunneverbejä eli ne muodostavat suurimman syntaktis-semanttisen ryhmän (Siironen 2001: 36). Näiden tunneverbien merkitykseen sisältyy muutos, esim. *Reino pelüsty* (Siironen 2002: 94). Inkoatiivisten verbien syntaktinen kehys on seuraava: KOKIJASubj + V + (ÄRSYKEela/ill/ptv) + (VASTAANOTTAJAall) (Siironen 2001: 37). Esimerkki aineistosta: ***Sä oot silloin niinku kliinisesti parantunut.***

TOIMINNALLISET VERBIT

Toiminnallisiksi verbeiksi nimitetään intransitiivisia tunneverbejä, joiden merkitykseen ei sisälly muutosta. Toiminnallisten tunneverbien ainoa pakollinen argumentti on kokijasubjekti. Mari Siironen (2001: 43) mukaan toiminnallisia tunneverbejä on neljä: *iloita, innota, riemuita, raivota*. Toiminnallisten verbien syntaktinen kehys on: KOKIJASubj + V + (ÄRSYKEela) + (VAASTAANOTTAJAall) (Siironen 2001: 44). Toiminnallisia verbejä aineistossa ei esiinny.

STATIIVISET VERBIT

M.Siironen mukaan keskeisiä keinoja ilmaista tunteita ovat *statiiviset eli tilaverbit* – *rakastaa, vihata ja pelätä*, jotka esittävät kokijan tilanteen kontrolloijana ja tunteen asenteenomaisena suuntaamisena kohteeseensa, mutta ilmaisevat tilanteen kuitenkin pysyvän tilan kaltaisena, esim. *Reino pelkää sitä* (Siironen 2002: 95). Statiivisten tunneverbien merkitykseen ei sisälly muutosta.

Iso suomen kielioppi (VISK) kuvailee statiivisia verbejä seuraavasti: ”Joitakin tunnetiloja ilmaistaan *statiivisilla verbeillä eli tilaverbeillä*, joiden yhteydessä kokija on subjektina ja ärsyke partitiiviobjektina, esim. *Pelkään pimeää*.” Lisäesimerkkejä *statiivisista tunneverbeistä* ovat esimerkiksi *aristella, halveksia, himoita, hävetä, ihailta, ikävöidä, inhota, jumaloida, jännittää, kadehtia, kaivata, kammota, katua, pelätä, rakastaa, sääliä, vihata*. (VISK 2004 § 466) Statiivisten verbien syntaktinen kehys on: KOKIJAsubj + V + ÄRSYKEptvobj (Siironen 2001: 45). Aineistostani löytyy tätä kehystä edustava esimerkki: *Ootko sä tuota ihan lapsesta saakka sairastanu ihottumaa*.

KAUSATIIVISET VERBIT

Kausatiiviset tunneverbit taas ovat transitiivisia. Niissä subjekti on ärsyke ja objekti kokija. Kausatiiviset tunneverbit viittaavat tilanteeseen, jossa tapahtuu muutos.

Kausatiivisten verbien yhteydessä kokija on suora objekti ja hahmottuu tunteen aiheuttajan kontrollittomaksi uhriksi, esim. *Se pelottaa Reino. Hän pelästytti Reinon*. (Siironen 2002: 95) Selvästi yleisimmät tunneverbit, joita informantit käyttävät aineistossani puhuessaan kiputuntemuksista, ovat kausatiiviset tunneverbit *ärsyttää* ja *väsyttää*:

Mikä ei sitte niin kauheesti väsyttä.

Niitä on niitä uusia jotka ei väsyttä.

Seki on semmonen joka väsyttää.

Se ärsyttää niin.

Se niinkun ärsyttää sitten.

Se ei ärsytä mahalaukkua.

Ärsyttääkö toi tehtaan vesikin sitte.

4. KIPUVERBIEN SYNTAKSI

Tässä luvussa käyttäen Isoa suomen kielioppia (VISK 2008) tutustutaan monikäyttöisiin lausetyyppeihin ja erikoislausetyyppeihin. Alaluvuissa 4.1.-4.6. esitetään tarkemmin intransitiivi-, kopula-, eksistentiaali-, omistus-, tila- ja tunnekausatiivilauseita. Transitivi-, kvanttori-, tulos-, ilmiö- ja genitiivialkuiset lauseet eivät esiinny aineistossani.

Analyysissa tietynlaisia lausetyyppejä nimitän konstruktioiksi. Tässä työssä minua kiinnostavat kipuverbejä sisältävien lauseiden syntaksi ja semantiikka, käsittelen molempia konstruktiokieliopin katsannossa. Niistä jotkin voidaan varmaankin tarkemmassa katsannossa jakaa useampaankin erilliseen konstruktioon. Lauseita voidaan tyyppitellä rakenteellisesti sen mukaan, millaisia jäseniä niihin verbin ohella kuuluu.

	TEEMA	
<hr/>		
MONIKÄYTTÖISET LAUSETYYPI		
Transitiivilause	<i>Te</i>	<i>rikoitte ikkunan.</i>
	<i>Minä</i>	<i>pelkään sinua.</i>
Intransitiivilause	<i>Lokit</i>	<i>lentelevät ja kirkuvat.</i>
	<i>Tilastot</i>	<i>valehtelevat ~ valmistuivat.</i>
Kopulalause	<i>Sinä</i>	<i>olet ihana ~ lohtunani.</i>
	<i>Paketti</i>	<i>on Oulusta ~ sinulle ~ kateissa.</i>
ERIKOISLAUSETYYPI		
Eksistentiaalilause	<i>Pöydällä</i>	<i>on kirjoja.</i>
Omistuslause	<i>Vaarilla</i>	<i>on saari.</i>
Ilmiölause		<i>Syttyi sota.</i>
Tilalause	<i>Ulkona</i>	<i>sataa ja on kylmä.</i>
Kvanttorilause	<i>Syitä</i>	<i>on monenlaisia.</i>
Tuloslause	<i>Meistä</i>	<i>tulee kuuluisia.</i>
Tunnekausatiivilause	<i>Minua</i>	<i>pelottaa.</i>
Genitiivialkuinen	<i>Minun</i>	<i>on sääli häntä.</i>
<hr/>		

Taulukossa näkyy, että monikäyttöisiä lausetyyppejä ovat transitiivi-, intransitiivi- ja kopulalause. Transitiivilauseessa on subjekti ja objekti, intransiivilauseessa vain subjekti. Molemmat tyypit, sekä transitiiviset että intransitiiviset lauseet, ovat merkitykseltään avoimia, eivät mihinkään tiettyyn merkitykseen rajoittuvia. Intransitiivisiakin verbejä voi käyttää objektillisina transitiivisessa muotissa, esim. *Puisto kuhisi nuoria pareja*, tai resultatiivimuotissa, esim. *Istuin selkäni kipeäksi*.

Monikäyttöisillä lausetyypeillä on lauseenalkuinen nominatiivimuotoinen perussubjekti. Erikoislausetyypit kuuluvat tiettyihin merkityksiin ja niitä käytetään vakiintuneina konstruktioina. Periaatteessa ne kaikki ovat intransitiivisia paitsi tunnekausatiivilauseet.

Erikoislausetyypeissä on ensimmäisenä jäsenenä paikallis-, partitiivi- tai genetiivisijainen lauseke ja niillä joko ei ole subjektiä tai se on vähemmän subjektimainen kuin monikäyttöisten lausetyyppien subjekti. Keskeinen erikoislausetyypeistä on eksistentiaalilause. Omistus-, ilmiö- ja tilalause ovat sen alatyyppinä. (VISK § 891)

4.1. INTRANSITIIVISET LAUSEET

Yleensä intransiivilause ilmaisee suuntautumaton toimintaa, esim. *Lokit lentelevät ja kirkuvat* (VISK § 891). Intransiiviverbi ei voi saada objektiä. Perustapauksessa sillä on vain yksi pakollinen argumentti, joka esiintyy subjektina, esim. *Koira haukkuu*. Eräät intransiiviverbit, kuten *olla* ja *asua*, ovat kaksipaikkaisia. Ne vaativat määritteekseen adverbialin, koska normaalisti täytyy ilmoittaa, missä joku *on* esim. *Lapset ovat puistossa* tai *asuu* esim. *Setäni asuu maalla*. (Savolainen 2001) Nyt tulee aineiston intransiivisten lauseiden esimerkkejä:

Sei tuu täältä kiipeiksi sit

Tästä kohtaa se pistää tonne

Tää pistää

Mikä ei sitte niin kauheesti väsytä

Se ei väsytä

*Niitä on niitä uusia jotka ei väsytä
Seki on semmonen joka väsyttää
Se ärsyttää niin
Se janottaa ja väsyttää
Se niinkun ärsyttää sitten
Ei nää väsytä
Se ei ärsytä mahalaukkua
Ärsyttääkö toi tehtaan vesikin sitte.*

Näissä esimerkeissä on tunnekausatiiviverbit, jotka usein esiintyvät tunnekausatiivilauseessa, mutta näissä tapauksissa nominatiivisubjektin kanssa intransitiivisessa tyypissä. Näissä tapauksissa verbien argumenttirakenteelle tyypillinen kokija on kuitenkin jäänyt mainitsematta, se on jonkinlainen nollapersoona.

*Mihin se sattuu
Missä nyt se eniten sattuu
Se nyt eniten sattuu tossa
Se sattuu jo heti tänne*

Näitä lauseita voisi verbien perusteella analysoida elliptisiksi tunnekausatiivilauseiksi, joista puuttuu kokijaobjekti, tai sitten kokonaisrakenteen perusteella tilalauseiksi, koska ne tuntuvat vastaavan myös tilalauseen määritelmää. Niitä voi siis pitää rajatapauksina.

Näissä esimerkklauseissa on subjektina *se* sen vuoksi, olen luokittanut intransitiivilauseiden ryhmään.

4.2. KOPULALAUSE

Kopulalauseessa on verbinä *olla*. Siinä on subjektin ohella toisena jäsenenä predikaatiivi, esim. *Sinä olet ihana* tai adverbiaali, esim. *Paketti on Oulusta. Olitko jo syömässä?*, joka toimii yhdessä *olla*-verbin kanssa lauseen predikaattina. Kopulalauseet ovat aspektiltaan

tilojen kuvauksia. (VISK § 891) Aineistossani esiintyy seuraavia kopulalauseiden esimerkkejä:

Nyt se on nii repivä

Se on niin ku jatkuva semone pieni särky

Sitä on joo oikeen kiusallinen

Se kutina on sietämätöntä

Se on kyllä inhottavaa

Son niinku kauheen puutunutta ja kovaa

Kyllä sekin o arka

Se on juur se oikee puoli ihan hirvee

Oikee puoli on pahempi

Se ei o mitenkää vihlovaa

Ja nyt sitten taas tää on nyt kolme yötä ollu oikeenki paha

Ni se ei o kova

Täähän on inhottava, kamala

Se on inhottava

Siinon semmonen polttava

On ollut semmosta pistävää

Se ois tai niinku s'm'sta jatkuvaa poltetta

Se on niin repivää jo

Mä oon kyllä nii herkkä

En hirveesti menis saunaan jos oon kuumeinen

Mutta jos tota et o kuumeinen

Nenä on pitkäaikaisesti ollut tukkoinen

Mä oon vähä kankeempi

Se on kuumeinen (tulehdus)

Eihän siä sitte kuumeisena kuulu tietysti

Istuminen on aika tuskaa

Oli ihan tuskaa istua

Oli ihan tuskallista venytellä.

4.3. EKSISTENTIAALILAUSE

Seuraavaksi käyttäen Isoa suomen kielioppia (VISK § 893, 894) tutustutaan taulukkoon, joka esittää eksistentiaalilauseen ominaisuuksia. Vasemmassa palstassa on viisi prototyyppistä ominaisuutta.

Taulukko 2. Eksistentiaalilauseen keskeiset ominaisuudet

PROTOTYYPPIINEN	MUUNNELMA
Verbinä <i>olla</i> : <i>Tässä on virheitä.</i>	Muu intransitiivinen verbi: <i>Tähän on pajahtanut virheitä.</i>
Teemapaikassa paikanilmaus: <i>Tässä on virheitä.</i>	Teemapaikassa subjekti: <i>Virheitä on muuallakin.</i>
Jaollinen subjekti partitiivissa: <i>Tässä on virheitä.</i>	Jaollinen subjekti nominatiivissa: <i>Tässä on loput virheet.</i>
Verbi ei kongruoi: <i>Tässä on sukat.</i>	Verbi kongruoi: <i>Tässä ovat sukat.</i>
Subjekti aiemmin mainitsematon: <i>Tässä on virheitä.</i>	Subjekti mainittu aiemmin: <i>Tässä on niitäkin.</i>

Eksistentiaalilauseiden verbinä on *olla*, joka on yleisin partitiivisubjektillisen lauseen verbi kaikissa tekstilajeissa. *Olla*-verbin lisäksi eksistentiaalilauseessa voi olla joskus muu intransitiivinen, merkitykseltään tyypillisesti eksistentiaalinen eli olemassa olemista tai olemaan tulemista ilmaiseva verbi kuten *tulla*, *ilmestyä*, *aiheutua*, esim. *Fiikukseen on ilmestynyt tuholaisia*. Eksistentiaalilauseen toinen keskeinen tuntomerkki on partitiivisubjektin mahdollisuus. Kun e-subjekti on jaollistarkoitteinen, se on yleensä partitiivissa: *Lasissa on maitoa*. Pitää kiinnittää huomiota eksistentiaalilauseen paikanilmaukseen ja subjektiin. Eksistentiaalilauseen sanajärjestys on tyyppiä Advli + V + S, esim. *Kärkyjen pohjalla* oli heinäsäkki ja heiniä. Alkuasemainen paikanilmaus voi ilmaista konkreettista paikkaa, jolloin e-subjekti kertoo kyseisen paikan sisällöstä.

Aineistossani esiintyy seuraavia esimerkkejä:

Mutta iha semmone niinku tuntuma tässä tullu

Siin on tullu tommosta punotusta vähän kans

Nikamien kohdalla on tullu koputusarkuutta.

4.4. OMISTUSLAUSE

Omistuslause on eksistentiaalilauseen alatyyppi. Sillä on kaikki e-lauseen ominaisuudet: verbinä *olla*, teemana habitiivinen paikallissijainen ilmaus, verbin jäljessä nominatiivi- tai partitiivisijainen NP. Verbinjälkeinen NP on partitiivissa, kun se on jaollinen, esim. *Vaarilla on aikaa meille ~ huolia* tai kun lause on kielteinen, esim. *Vaarilla ei ole siivoojaa*. Verbi ei normitetussa yleiskielessäkään kongruoi monikon nominatiivissa olevan NP:n kanssa, esim. *Vaarilla on tekohampaat*. (VISK § 895)

Omistuslauseen valinnaiset jäsenet

Omistuslauseen hahmoisessa lauseessa voi sen pääjäsenen lisäksi olla:

- 1) infiniittisiä muotoja, esim. *Mulla on kahvi valmistumassa*.
- 2) adverbeja, esim. *Monella on jo käytössään GSM-puhelin*.
- 3) paikanilmaus, joka ilmaisee omistettavan paikan, esim. *Minulla oli kylpytakki harteilla*.
- 4) predikatiivi tai predikatiiviadverbiaali, joka luonnehtii omistettavaa, esim. *Onks sulla pää kipee? ~ kipeenä*. Tässä tyypissä substantiivi ja predikatiiviadverbiaali muodostavat yhtenäisen rakenteen, johon lauseen kielteisyys ei vaikuta: *Ei minulla ole pää (~ *päättä) kipeä(nä)*. (VISK § 897)

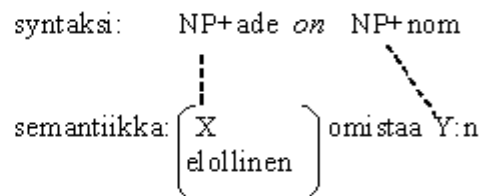
Omistusta kuvaavia lauserakenteita

Tässä luvussa on esitetty erilaisia lauserakenteita, jotka ilmaisevat omistus- ja hallintasuhdetta, yleensä ihmisen ja esineen välillä. Osassa lauseista on omistuslauseen tapaan teemana omistaja, osassa omistettava. Omistajaa ilmaisee adverbiaali, genetiivipredikatiivi tai genetiivimuotoinen NP sanan *omistuksessa* tai *hallussa* yhteydessä.

	TEEMANA OMISTAJA	TEEMANA OMISTETTAVA
OMISTUSLAUSE	<i>Minulla on mökkitontti.</i>	
TRANSITIIVILAUSE	<i>Valtio omistaa tämän tontin.</i>	<i>Tontin omistaa valtio.</i>
INTRANSITIIVILAUSE		<i>Tontti kuuluu valtiolle.</i>
PREDIKATIIVILAUSE		<i>Tontti on valtion.</i>
MUU KOPULALAUSE	<i>Valtion omistuksessa on 23 ha. Maa on valtion omistuksessa.</i>	

Omistuslause on näistä lausetyypeistä yleiskäyttöisin ja syntaktisesti kiteytynein. Se on merkitykseltään oikein laaja-alainen. Siinä voi omistettavan roolissa olla myös kognitiivinen tai muu abstrakti entiteetti, esim. *Minulla on kiire ~ aikaa ~ ranskan tunti ~ hyvät tiedot ranskan kielestä.* (VISK § 898) Konstruktiot yhdistävät kielen erilaisia muotorakenteita ja merkitystä. Suomen omistus rakenne on konstruktio, koska siinä sekä sijanvalinta että osien ja kokonaisuuden merkityksen ymmärtämiseksi on tunnettava koko lauserakenne. (Nikanne 2001)

Pekalla on kirja.

Aineistossa esiintyy seuraavia omistuslauseiden esimerkkejä:

Mul on ollut pari viikkoo hirveet kivut

Minulla särkee päätä

Ja mullei juuri oo särkeny et se on tosiaan nii.

4.5. TILALAUSE

Tilalause on impersonaalinen lausetyyppi, jonka verbi on yksikön kolmannessa persoonassa ja teemapaikassa on yleensä ajan tai paikan puiteadverbiaali. Lause ilmaisee luonnonilmiöitä, kuten säätiloja ja vuorokaudenaikoihin liittyviä muutoksia, muita ulkoisen ympäristön aistittavia ominaisuuksia sekä toisaalta ihmisen tuntemuksia ja kontrolloimattomia fysiologisia tapahtumia.

Tilalauseen rakenne:

PUITEADVLI	VERBI _{YKS.3.}	PREDIKATIIVI (ADVERBAALI)
Täällä	tuulee.	
Nyt	hämärtää jo.	
Huoneessa	Oli	siistiä.
Huoneessa	Haisi	ummehtuneelta.
Silloin	Oli	kesä.
Silmissäni	musteni.	

Tilalauseen teemapaiikka voi olla myös tyhjä, esim. *Sataa. Jos sataa niin jäädään sisälle. On ihan liian kuuma. Oli lempeä ja lämmin kesäilta.*

Tavallisesti teemana on adverbialiaali, joka viittaa:

- 1) paikkaan, ajankohtaan tai tilanteeseen, jossa tila vallitsee, esim. *Täällä sataa. Nyt on ihan liian kuuma. Silloin oli lempeä ja lämmin kesäilta. Koulussa on tylsää.*
- 2) ihmiseen tai ihmisryhmään, joka tilan kokee, esim. *Meillä ~ meidän on kuuma. Oppilailla on tylsää. Minulla välähti ~ sytytti ~ leikkasi.*
- 3) tai ruumiinosaan, jossa tuntemus ilmenee, esim. *Naisen päässä sumeni ja hän hyökkäsi miehen kimppuun. Reidessä tykytti jatkuvasti.* (VISK § 900)

Tilalauseeseen sopivat verbit kuvaavat ulkoisia, aistittavia olosuhteita:

- 1) säätiloja kuten *sataa, tuulla*;
- 2) muita ulkoisia olosuhteita koskevia prosesseja kuten *tyyntyä, hämärtää*;
- 3) ääntä kuten deskriptiiviverbit *suhista, pöristä*;
- 4) muuta aistittavaa ilmiötä tarkoittavia verbejä kuten *vetää, haista, palaa.* (VISK § 901)

Aineistossani esiintyy seuraavia tilalauseiden esimerkkejä:

Polttaa et ei siel munuaisis
Rintaanki pistää
Vihloo selkää ja pohkeeseen
Sattuu juur johonki eteen tähän
Jos sisälle sattuu
Näihin sattuu hirveesti
Se sattuu jo heti tänne.

Näitä esimerkkejä voisi verbien perusteella analysoida elliptisiksi tunnekausatiivilauseiksi, joista puuttuu kokijaobjekti, tai sitten kokonaisrakenteen perusteella tilalauseiksi, koska ne tuntuvat vastaavan myös tilalauseen määritelmää. Niitä voi siis pitää rajatapauksina.

4.6. TUNNEKAUSATIIVILAUSE

Tunnekausatiivilauseessa ilmaistaan kausatiivisella verbillä elollisen objektitarkoitteen tunnetta tai tuntemusta. Lausetyypin keskeiset osat ovat teemana oleva kokijaobjekti ja verbi, esim. *Minua harmittaa. Minua väsyttää. Selkää kutittaa.* Tunnekausatiivilauseen perustyyppi on subjektiton; kokijan paikalla voi olla jokin erottamaton rumiinosakin, esim. ***Mua** kaduttaa, nolottaa ja itkettää. **Minua** ei kahvituttanut. **Päättäni** särkee. **Selkää** kutittaa.* Kun kokijaobjekti puuttuu, lause tulkitaan nollapersoonaiseksi. Tyypillisesti tunne koskee tällöin puhujaa, kysymyslauseessa puhuteltavaa, esim. *Pelottavatko lisäsairaudet? Suututtaako loputon omahoito?* Lauseessa mahdollisesti esiintyvä subjekti edustaa tunteen tai tuntemuksen ärsykettä ja sijoittuu verbin jälkeen paitsi jos se on määräinen pronomini, esim. *Minua alkaa hiljalleen ottaa päähän **tämä paikallaan istuminen.** Amerikkalaiset olivat lentäneet kuuhun ensimmäistä kertaa ja **se** harmitti venäläisiä.* (VISK § 905)

Kokijaobjektilliset tunne- ja tuntemusverbit ilmaisevat ärsykkeen vaikutusta kokijaan; mahdollinen ärsyke on subjektina. Verbit ovat muodoltaan enimmäkseen kausatiivijohdoksia, tunnekausatiiveja. Osa niistä esiintyy tunnekausatiivilauseessa, osa

sen lisäksi transitiivilauseessa. Tunnekausatiivilause ilmaisee tunnetilaa. Se esittää kokijan jonkin, usein spesifioimattoman ärsykkeen vaikutuksen alaisena; kokijaa edustaa partitiiviobjekti tai nolla, esim. **Minua pelottaa.**

Vastaava transitiivilause puolestaan ilmaisee reaktion aikaansaamista objektin tarkoitteessa. Verbillä on tällöin normaali kausatiivinen merkitys, ja toiminta voidaan osoittaa rajatuksi mm. totaaliobjektilla. Subjekti voidaan ymmärtää tahalliseksi aiheuttajaksi, ja lauseessa voi olla välineen adverbiaali, esim. *hurmasi yleisön karismallaan* tai tuloksen ilmaus, esim. *pelottaa joku suunniltaan.*

Ruumiillista tuntemusta ilmaistaan tunnekausatiivilauseella. Verbien *koskea* ja *sattua* yhteydessä kokijaa voi ilmaista illatiivilauseke, esim. **Päähäni sattuu. Minuun koskee.** Kun tuntemus paikallistuu johonkin ruumiinosaan, käytetään tyypillisesti erottamattoman omistuksen muottia, esim. *Minua sattuu pähän. Minua polttaa vatsasta.* Ärsykettä ei yleensä ilmaista, esim. **Minua huimaa. Kieltäni polttaa. Päähäni sattuu. Minuun koskee. Minua sattuu pähän. Minua polttaa vatsasta.**

Eräät tuntemusverbit ja verbi *jännittää* esiintyvät paitsi tunnekausatiivilauseessa myös intransitiivilauseessa, jossa kokija on subjektina, esim. **Minua palelee. ~ Minä palelen. Niska ja hartiat jomottivat, silmiä kirveli ja vasemmassa silmässä oli elohiiri viikkokausia. Luulin ensin, että hän jännitti näitä minun juhliani, mutta ei tietenkään.** (VISK § 467)

Tunnekausatiivilausekehyksen erityispiirteenä on se, että subjekti jää usein pois, ja lause jää persoonattomaksi tai yksipersonoiseksi (Siirainen 2001: 54). TUNNEKAUSATIIVILAUSEKEHYS: (KOKIJAobjptv) + V + (ÄRSYKEsubj) (Siirainen 2001: 49). Seuraavaksi esitän esimerkkejä aineistosta:

Väsyttääkö

Silleen yöllä saakin väsyttää

Ei nää väsytä

Vihloo selkää ja pohkeeseen

Särki paikkoja

No kyllä sitä särkee

Öisin särkee aika paljon reittä

Minulla särkee päätä
Se että niitei oo kyllä särkeny
Repii tota pakaraa ja jalkaa
Sieltä jo toi kiristää
Nyt kiristää
Minua sattuu päähän
Sattuu juur johonki eteen tähän
Näihin sattuu hirveesti
Polttaa et ei siel munuaisis
Rintaanki pistää
Sattuu juur johonki eteen tähän
Jos sisälle sattuu
Näihin sattuu hirveesti

Näitä esimerkkejä voi verbien perusteella analysoida elliptisiksi tunnekausatiivilauseiksi, joista puuttuu kokijaobjekti, tai sitten kokonaisrakenteen perusteella tilalauseiksi, koska ne tuntuvat vastaavan myös tilalauseen määritelmää. Niitä voi siis pitää rajatapauksina.

4.6.1. TUNNEKAUSATIIVIT

Tunnekausatiivit ovat tunteita tai tuntemuksia kuvaavia verbejä, jotka esiintyvät omanlaisessaan lausetyypissä, tunnekausatiivilauseessa ja niiden ensisijainen täydennys on ihmistarkoitteinen objekti, esim. **minua** väsyttää. Tunnekausatiivin johtimena on tavallisesti *-ttA-*, *-UttA-* tai *-tUttA-*, ja kantana on verbi tai nomini. Kantasanattomia ovat esim. *hauko(tu)ttaa*, *oksettaa*, *viehättää*. Näiden lisäksi tunnekausatiivilauseessa voi esiintyä muunlaisia johdoksia, esim. *ahdistaa*, *paleltaa*, *tympäistä* ja johtamattomiakin verbejä *pistää*, *koskea*, *särkeä*.

Verbikantaisia: *aivastuttaa*, *ajatteluttaa*, *epäilyttää*, *hävettää*, *ilahduttaa*, *itkettää*, *kaduttaa*, *mietityttää*, *naurattaa*, *oudoksuttaa*, *suututtaa*, *syyhyttää*, *vapisuttaa*, *yskittää*.

Substantiivikantaisia: *harmittaa*, *huvittaa*, *inhottaa*, *ihmetyttää*, *janottaa*, *pelottaa*.

Erotukseksi tavanomaisista kausatiivisista muuttamisjohdoksista tunnekausatiivit voivat olla morfologisesti pleonastisia, *tUttA*-johtimisia, esim. *itke-tyttä-ä*, *hypi-tyttä-ä*. Johtimen pleonastisuus on merkinä verbin käytöstä nimenomaan tunnekausatiivina. Toisaalta monista tunnekausatiiveista esiintyy vain morfologisesti yksinkertaisempi variantti, esim. *pelottaa*, *väsyttää*.

Tunnekausatiivit ovat karttuva verbityyppi; produktiivinen ryhmä on sellainen, jossa verbin merkityksenä on “tekee mieli” kantaverbin tai -substantiivin tarkoittamaa asiaa, esim. *laula-tta-a*, *kirjoit-utta-a*, *hihit-yttä-ä*; *karki-tutta-a* ’tekee mieli karkkia’; *mua runoiluttaa tänään* ’tekee mieli runoilla’. (VISK 2004: 316)

5. VALENSSITEORIA

Verbien syntaktinen luokittelu perustuu argumenttien määrään tai argumenttien syntaktisiin ominaisuuksiin. Argumenttien määrään mukaan voidaan erottaa verbit nollapaikkaisista kolmipaikkaisiin (Pajunen 2001: 46). Verbien *paikkaisuus* määräytyy pakollisten argumenttien määrän mukaan (Savolainen 1998). Tällaisia luokitteluja on tehty valenssiteoriassa. Valenssi on konstruktion ominaisuus (Haapaharju 2008: 15). Valenssi-termi on otettu kemiasta ja kielitieteessä sitä ensimmäistä kertaa käytti A.W.de Groot vuonna 1948 (Rätsep 1978: 65). *Valenssi* on saksalaisessa ja venäläisessä kieliopintutkimuksessa käytetty nimitys, joka tavallisesti tarkoittaa verbin ominaisuutta eli sitä, kuinka monta ja millaisia nomineja obligatorisesti ja valinnaisesti voi esiintyä verbin kanssa samassa lauseessa. Verbin valenssi määrää, minkälaisia argumentteja ja komplementteja verbi ”odottaa saavansa” ja millaisissa lauseissa verbi voi esiintyä. (Leino: <http://www.helsinki.fi/~jaaleino/kielioppi2/luento4.pdf>)

Iso suomen kielioppi määrittelee termin-*valenssi* seuraavaksi:

Sanan *valenssilla* tarkoitetaan sen kykyä saada oheensa tietty määrä tietynlaisia seuralaisia, joita kutsutaan sanan *täydennyksiksi*. Kun valenssia tarkastellaan täydennysten määrän kannalta, puhutaan paikkaisuudesta: yhden täydennyksen saava verbi on *yksipaikkainen*, kaksi täydennystä saava *kaksipaikkainen*. (VISK § 446)

On huomattava, että eri tutkijat esittävät *valenssi*-termin eri tavalla. Haapaharju (2008: 15) esittää valenssin konstruktion ominaisuutena ja muissa esitetyissä määritelmässä valenssi on verbin ominaisuus.

Argumentti on semantiikan termi eli verbeillä on semanttisia argumentteja, jotka vastaavat verbin kuvaaman toiminnan ”osallistujia”. *Komplementti* on kieliopin termi eli verbeillä on kieliopin kannalta komplementteja eli *täydennyksiä*. Valenssi kuvaa molempia, se ilmoittaa, millaisia argumentteja verbi saa ja millaisina komplementteina ne

edustuvat. Yleensä verbin semantiikan määräävät argumentit ovat yhteydessä sen saamiin kieliopillisiin komplementteihin.

Verbillä on *osallistujaroolit*, *argumenttiroolit* ja *kieliopilliset roolit*, *kieliopilliset funktiot*. Valenssin tehtävänä on kytkeä nämä erilaiset roolit yhteen eli se määrää mikä verbin osallistuja edustuu minä lauseenjäsenenä. Valenssi on yksi tapa kuvailla lauseen muotorakentetta eli syntaksia ja merkityksen rakentumista eli semantiikkaa. (Leino: <http://www.helsinki.fi/~jaaleino/kielioppi2/luento4.pdf>)

Verbin valenssiin voi kuulua 0-3 komplementtia, esim.

sataa, tuulee – 0-paikkainen

Liisa nukkuu, Roope itkee – 1-paikkainen

Kalle söi omenan, Ville potkaisi palloa – 2-paikkainen

Tiina pani kirjat kassiin, Kalle antoi pallon Vилlelle – 3-paikkainen

Taulukon vasemmassa palstassa näkyy miten verbi täydennyksien kanssa muodostaa lauseen, oikea palsta, jossa voi lisäksi olla valinnaisia jäseniä, verbin tai lauseen määritteitä.

Taulukko 3. Lauseen muodostuminen täydennyksien kanssa

V + SUBJEKTI: <i>Puhuja aivasti.</i>	<i>Yhtäkkiä puhuja aivasti kolme kertaa peräkkäin.</i>
V + SUBJEKTI + ILLATIIVI-NP: <i>Me luotamme tiukkoihin sääntöihin.</i>	<i>Toiminnassamme me luotamme ensisijaisesti tiukkoihin sääntöihin.</i>
V + SUBJEKTI + OBJEKTI + ILLATIIVI-NP: <i>Marja sijoittaa rahansa eläkerahastoihin.</i>	<i>Kaukaa viisaana Marja sijoittaa rahansa nykyään eläkerahastoihin.</i>

Jokaisella täydennyksellä on oma roolinsa suhteessa verbin tarkoittamaan tapahtumaan tai tilaan, esim. verbin *luottaa* valenssiin kuuluu kaksi täydennystä, joista toinen tarkoittaa luottajaa ja toinen luottamuksen kohdetta. Verbi *aivastaa* saa yhden, aivastajaa tarkoittavan täydennyksen ja verbi *sijoittaa* kolme: sijoittajaa, sijoitettavaa ja sijoituspaikkaa tarkoittavan. Yleistyksiä tällaisista verbi- tai verbiryhmäkohtaisista rooleista ovat *semanttiset roolit*, esim. toimiva osallistuja eli *agentti*, muutoksen läpikäyvä passiivinen osallistuja eli *patientti* ja mentaalisen tapahtuman *kokija*.

Samaa roolia voi edustaa rakenteeltaan erilainen ilmaus. Esimerkiksi mentaalisen *harmittaa*-verbin ärsyke eli tunteen aiheuttaja voi edustua NP:nä, infinitiivilausekkeena tai lauseena, esim. *Minua harmittaa tuollainen asenne ~ jäädä tänne ~ etten pääse mukaan*. Valenssin tapaan käytetään myös termiä *argumenttirakenne*, ja täydennyksiä sanotaan myös *argumentteiksi*. Semanttisista rooleista on käytetty myös nimitystä temaattiset roolit. Rooleja on kirjallisuudessa käsitelty runsaasti, mutta mitään yleisesti vakiintunutta roolista ei ole olemassa. (VISK § 446)

Seuraavaksi tukeudun Leena Kolehmainen (2010: 5-9) työhön sääverbien syntaksista ja semantiikasta ja tarkastelen yhtä semanttisesti rajattua suomen kielen verbiluokkaa, kipuverbejä. Keskityn verbien syntaktisen esiintymisympäristön vaihteluun. Verbien valenssikuvauksessa kipuverbit ovat mielenkiintoinen ryhmä. Seuraavaksi esittelen 29 kipuverbiä valenssiteorian katsannossa eli miten ne jakautuvat 0-2-paikkaisiin. On huomattava, että tiedot koskevat kipuverbien käyttöä kiputilojen kuvaajina. Tulokset perustuvat aineistohavaintoihin. On mahdollista käyttää verbiä muillakin tavoin, mutta tässä taulukossa kuvaan aineistossa esiintyvää käyttöä. Olen tehnyt ratkaisun pitää kipua lokalisovia ilmauksia argumentteina. Aineistossa esiintyy: 0-paikkaisia verbejä - 8, 1-paikkaisia verbejä - 22, 2-paikkaisia verbejä - 12.

Taulukko 4. **Kipuverbit valenssikuvauksessa**

	0-paikkainen	1-paikkainen	2-paikkainen
Aristaa <i>Kokeillaas vielä noi munuaiset et aristaako ne</i>		+	
Huimata <i>Mua joskus on huimannu sillä tavalla</i>		+	

Kipeytyä <i>Missä o kipeytyny</i>		+	
Kipistää <i>Se kipistää</i>		+	
Kiristää <i>Nyt kiristää</i> <i>Sieltä jo toi kiristää</i>	+		+
Kiristyy <i>Mun kiristyy tätä hirveesti</i>			+
Kramppaa <i>Pakarat kramppaa.</i>		+	
Kutiaa <i>Kutiaa niin pirusti</i> <i>Kutiaa kaikki</i>	+	+	
Kutista <i>Ihanasti ihanasti kutisee</i> <i>Että kun tää kutisee hirveesti</i>	+	+	
Kutittaa <i>Saakeli kutittaa niin pirusti</i>	+		
Oireilla <i>Iho oireilee</i>		+	
Olla jumissa <i>O'lu reidet tosi jumissa</i> <i>Ne on sieltä vaan jumissa nytte</i>		+	+
Olla kipeä <i>Oli kipee mut ei enää o pahemmin</i> <i>Oliko ne niin kipeet</i> <i>Oikeassa jalassa tai pakarassa se on kipeä</i>	+	+	+

Olla turvoksissa <i>Ne on turvoksissa</i>		+	
Pahentua <i>Tää on niinku pahentunu</i>		+	
Palella <i>Paleleeko sitä jalkaah</i>			+
Pistää <i>Tästä kohtaa se pistää tonne</i> <i>Rintaanki pistää</i>		+	+
Polttaa <i>Polttaa et ei siel munuaisis</i>		+	
Puutua <i>Ei kylmä oo mutta ihan smonen</i> <i>niinku puutunu</i> <i>Se on ku puutuuhh</i>	+	+	
Repiä <i>Repii tota pakaraa ja jalkaa</i>		+	
Sairastaa <i>Ootko sä tuota ihan lapsesta</i> <i>saakka sairastanu ihottumaa</i>			+
Sattua <i>Sattuu kai</i> <i>Niin sattuu se</i> <i>Minua sattuu päähän</i>	+	+	+
Särkeä <i>Sitä särkee</i> <i>Minulla särkee päätä</i>		+	+
Vaivata <i>Vaivaa siellä pitempää</i>		+	

Vetää <i>Tähän vetää pohkeeseen</i>			+
Vihlaista <i>Sehä vihlasee täältä</i>			+
Vihloa <i>Vihloo selkää</i>		+	
Väsyttää <i>Väsyttääkö</i> <i>Se ei väsytä</i>	+	+	
Ärsyttää <i>Se ärsyttää niin</i> <i>Se ei ärsytä mahalaukkua</i>		+	+

Sieltä jo toi kiristää – esimerkki on 2-paikkainen – kyllä voi tietysti ajatella, että *sieltä* ilmaisee paikan, jossa kipu tuntuu. Se on vähän rajalla onko se argumentti vai vapaa määrite.

Ne on sieltä vaan jumissa nytte - sieltä on toinen argumentti. Se on rajatapaus kuin nuo muut kipua lokalisivat, olen tehnyt sen ratkaisun, että kivun tarkkaa esiintymispaikkaa lokalisivat ilmaukset ovat argumentteja.

6. SEMANTTISET ROOLIT

Merkityksen kuvauksessa semanttiset roolit ovat tärkeässä asemassa. Niistä käytetään myös nimeä theeta- tai temaattiset roolit. Iso suomen kielioppi määrittelee termin seuraavasti: *semanttiseksi rooleiksi* kutsutaan verbin täydennysten (argumenttien) tyyppejä siltä kannalta, miten ne osallistuvat verbin ilmaisemaan tilanteeseen. Roolit riippuvat ensisijaisesti verbin merkityksestä. Keskeisiä semanttisia rooleja ovat *agentti* eli toiminnan elollinen alkuunpanija ja *kokija* eli tunteen tai muun mentaalisen tilan tai muutoksen elollinen osapuoli. Rooleina puhutaan myös esim. *instrumentista* eli välineestä ja tunneverbien yhteydessä tunnetilan ärsykkeestä. (VISK: § 446) Jokaisella argumentilla on verbin ilmaisemassa toiminnassa jokin rooli. Se ilmaisee esim. toiminnan tekijän, tuloksen tai paikan. Näiden ns. semanttisten roolien joukko on avoin. Semanttiset roolit, kuten merkitykset yleensä, ovat tulkinnanvaraisia. (Savolainen 2001)

Merkityksen kuvaamisessa tärkeä tekijä on kehyksen (frame) käsite, joka on lähtöisin Charles Fillmoren kehyssemantiikasta. Kehys on sellainen tausta, jota vasten ilmaus voidaan ymmärtää. (Leino 2003: 66)

Tavallisia semanttisia rooleja ovat esim. seuraavat:

TEKIJÄ *Äiti leipoi kakun.*

KOKIJA *Pojalle kävi huonosti.*

VASTAANOTTAJA *Mies sai sakot ylinopeudesta.*

KOHDE *Lapsi joi maitoa.*

TULOS *Pojasta tuli mies.*

LÄHDE *Tytöltä heltisi 33auru.*

PAIKKA *Lapset ovat puistossa.*

AIKA *Illalla on pimeää.*

VÄLINE *Kirjoitan tietokoneella. (Savolainen 2001)*

Verbin argumenttien semanttisia rooleja

- *Metsuri kaatoi kuusen.* Agentti Patientti
- *Kivi rikkoi ikkunan.* Instrumentti Patientti
- *Emmi vastaanotti rahat.* Vastaanottaja Teema
- *Monet ihmiset näkivät ufon.* Kokija Stimulus
- *Säätiö myönsi Emmille apurahan.* Agentti Vastaanottaja
- *Varas vei Emmiltä kaikki rahat.* Agentti Lähde
- *Taikuri huvitti lapsia .* Agentti Kokija

<http://www.findthatfile.com/search-11836005-hDOC/download-documents-cyk140-8luento.ppt.htm>

Anneli Pajunen (2001: 85) esittää agentti- ja patienttipiirteitä kuvaavan taulukon seuraavasti:

Taulukko 5. **Agentti- ja patienttipiirteet**

Agenttipiirteet	Patientti
1) volitionaalinen e. tahdonalainen osallistuminen tilaan tai tapahtumaan	1) tilanmuutoksen kokija
2) aistiva ja / tai havaitseva	2) <i>incremental theme</i> ”kasvava teema”
3) kausaatio e. tapahtuma tai toisen osallistujan tilanmuutos	3) kausaatio e. kohde
4) liike (suhteessa toisen osallistujan positioon)	4) liikkumaton suhteessa toisen osallistujan liikkeeseen
5) itsenäinen olemassaolo riippumatta verbillä nimettävästä tapahtumasta	5) ei olemassa itsenäisesti riippumatta tapahtumasta

Seuraavaksi esittelen agenttien määritelmiä Savolaisen (2001) ja Saeedin (1997) mukaan ja muutaman esimerkin kipuverbien argumenttien semanttisista rooleista:

Agentti on tyypillisesti elollinen olento, panee yleensä alulle prosessin, jossa on osallisena ja toimii tarkoituksellisesti. Jotkin verbit vaativat tarkoituksellisesti toimivan agentin, esim. **Matti murhasi naapurinsa.**

Toiset verbit sallivat sekä tarkoituksellisesti että ei-tarkoituksellisesti toimivan agentin, esim. **Matti rikkoi maljakon vahingossa/tarkoituksella.** (Savolainen 2001)

Vertailun vuoksi esitän myös Saeedin (1997) määritelmän **agentti** termistä. **Agentti** (*agent*) on jonkin teon aikaansaaja ja kykenevä tietoiseen toimintaan. (Haapaharju 2008: 11)

Patientti on joko jossain tilassa, esim. **Maljakko on ehjä** tai käy läpi tilanmuutoksen, esim. **Maljakko meni rikki.** (Savolainen 2001)

Patientti (*patient*) on entiteetti, johon toiminta tai muutos kohdistuu. (Haapaharju 2008: 11) Esitän aineistoni esimerkit: **Vihloo selkää. Minulla särkee päätä. Tää on nyt kolme yötä särkeny iha tosissaan. Onko se särkeny. Se särkee niin ettei saa sitt'n unta edes. Se särki muttei mitään ripulia. Särki paikkoja ja kauhee yskä ja kurkku kipee. No kyllä sitä särkee. Öisin särkee aika paljon reittä. Se että niitei oo kyllä särkeny. Se ei särje. Harvinaista et se särkis ollenkaa. Se kipistää. Oikee käsi vielä sattuu. Sattuu se sillä. Niin sattuu se. Tää pistää. Ne kutiaa niin perkuleesti. Kutiaa kaikki. Että kun tää kutisee hirveesti. Kokeillaas vielä noi munuaiset et aristaako ne.**

Esimerkeissä, joissa on pronomeni *se*, näillä verbeillä *se* on patienttsubjekti, jos ajatellaan että tämä pronomini viittaa esim. ruumiinosaan, jossa kipu tuntuu eikä itse kivun aiheuttajaan.

Teema tarkoittaa:

- 1) entiteettejä, jotka sijaitsevat jossain tai joiden sijainti muuttuu verbin kuvaaman prosessin aikana, esim. **Emmi pani kirjan hyllyyn.**
- 2) entiteettejä, jotka omistetaan tai joiden omistussuhteet muuttuvat, esim. **Isä antoi Emmille kirjan.** (Savolainen 2001)

Teema (*theme*) on entiteetti, joka liikkuu toiminnan seurauksena tai jonka sijaintia kuvataan (Haapaharju 2008: 11).

Kokija (*experiencer*) on entiteetti, joka on tietoinen predikaatin ilmaisemasta toiminnasta tai tilasta, mutta ei kontrolloi tilannetta, esim. **Emmi näki oravan**.

Esitän aineistoni muutaman esimerkin:

Onko teitä huimannu. - Koodataan kivun kokija omistajanpartitiivilla.

Minulla särkee päätä. - Koodataan kivun kokija omistajanadessiivilla.

Mihin se sattuu. - Kivun kokevaa ruumiinosaa ilmaistaan adverbiaaleilla.

Hyötyjä (*beneficiary*) on entiteetti, jonka hyödyksi toiminta tehdään, esim. **Emmi sai isältä kirjan** (Haapaharju 2008: 11).

Instrumentti, esim. **Isä vei Emmen autolla kouluun.** (Savolainen 2001)

Väline (instrumentti) on entiteetti, jolla toiminta suoritetaan (Haapaharju 2008: 12).

Lokaatio, esim. **Kirja on hyllyssä** (Savolainen 2001).

Lokaatio (*location*) on paikka, jossa jokin sijaitsee tai tapahtuu (Haapaharju 2008: 12).

Esitän aineistoni esimerkin: **Vaivaa siellä pitempää. On siel pikkusen aika kipee jaloista.**

Missä nyt se eniten sattuu. Se nyt eniten sattuu tossa. Siin on se semmonen pikkunen jomotus. Mutta iha semmone niinku tuntuma tässä tullu. Siin on tullu tommosta punotusta vähän kans. Nikamien kohdalla on tullu koputusarkuutta. Ooksää nuhassa ollu. Polttaa et ei siel munuaisis. Missä o kipeytyyny.

Seuraavaksi esitän aineistoni esimerkin, jossa ihminen tuntee vihloimista jossain kohdassa ja kieliopillisesti sitä ilmaistaan ablatiivilla, esim. **Sehä vihalsee täältä.**

Kohde, esim. **Emmi pani kirjan hyllyyn.** (Savolainen 2001)

Kohde (*goal*) on entiteetti, jonne tai jota kohti jokin liikkuu kirjaimellisesti tai kuvaannollisesti (Haapaharju 2008: 12). Ruumiinosasta, johon tuntemus paikannetaan käytetään nimitystä *kohde*. Esitän aineistoni esimerkit: **Tästä kohtaa se pistää tonne. Näihin sattuu hirveesti. Se sattuu jo heti tänne. Semmonen mikä tälle puolel ei satu. Rintaanki pistää. Kumpaan jalkaan se tuntuu. Sormiin nää tuntuu tässä mitä siis näin, ihan kiree lihassäie.**

Lähde, esim. *Emmi juoksi koulusta kotiin* (Savolainen 2001).

Lähde (*source*) on entiteetti, mistä jokin liikkuu kirjaimellisesti tai kuvaannollisesti (Haapaharju 2008: 12).

Seuraavaksi yhteenvetona esitellään tunne- ja tuntemusverbien yleisimpiä semanttisia skeemoja:

Ei kokijaa, ärsykettä tai kohdetta

Väsyttääkö

Ei kokijaa eikä ärsykettä, kohde mainittu

On mainittava, että kohde voidaan koodata joko partitiiviobjektiksi tai paikallissijaiseksi adverbialiksi.

Vihloo selkää ja pohkeeseen

Ei ärsykettä eikä kohdetta, kokija mainittu

Onko teitä huimannu

Ei kokijaa, ärsyke ja kohde mainittu

Se sattuu jo heti tänne

7. KIPUVERBIEN ARGUMENTTIRAKENNE

Tässä luvussa esitetään kipuverbien semantiikkaa, asetetaan konkreettismerkityksisiä verbejä merkitysryhmiin ja lisäksi tutkitaan argumenttirakenteita eli verbien edellyttämiä osallistuja-argumentteja ja kehysmääritteitä, sekä pyritään selittämään muotoa merkityksen perusteella. Siinä tukeudutaan Anneli Pajusen teokseen – ”Argumenttirakenne”.

Verbien syntaktiset ominaisuudet seuraavat niiden semanttisista ominaisuuksista, ja Pajunen osoittaa, miten tämä ilmenee suomen verbileksikossa. Hän pyrkii osoittamaan, että merkitykseltään samanlaiset, toisin sanoen samaan luokkaan kuuluvat verbit ovat myös syntaktisesti samantyyppisiä. Pajunen etenee verbeistä kohti abstraktimpia konstruktioita, argumenttirakenteita. Pajusen tutkimus kuuluu kognitiviseen tutkimukseen. (Herlin 2007: 303) ”Sanamerkitystä tarkastellaan siten ns. kognitiivisen näkökulman tapaan käsitteellisessä kontekstissa” (Pajunen 2001: 33). Työssäni käsittelen primääri-A-verbien semanttista ryhmää, jossa verbit leksikalisoivat konkreettisiä asiointiloja, joiden osallistujat ovat oliotyyppejä (Pajunen 2001: 94).

7.1. FYSIOLOGINEN TILA JA PROSESSI

Anneli Pajunen (2001: 272) mukaan fysiologisilla verbeillä ilmaistaan fysiologisia tiloja, prosesseja ja niiden muutoksia. Ne voidaan jaotella verbeihin, jotka ilmaisevat:

- fysiologista tilaa;
- tuntemusta;
- tilanmuutosta;
- fysiologista aktiviteettia;
- reaktiota.

Fysiologista tilaa ilmaisevat verbit ilmaisevat:

- valvetilaa;
- kiputuntemusta;
- lämpötilaa;
- ravinnon tarvetta.

Muutosverbit ilmaisevat:

- valvetilaa;
- fyysistä olemusta;
- terveydentilan muutosta;
- hengitystoiminnan muutosta;
- lihaksiston toiminnan muutosta.

Aktiviteettiverbit ilmaisevat:

- erittämistä;
- sylkemistä;
- nielemistä;
- hengittämistä.

Reaktioverbit ilmaisevat:

- ilmehtimistä;
- naurua;
- itkua;
- ääntelyä.

Suomen kielessä fysiologisia tiloja ilmaistaan usein kopularakenteilla: Olla + adjektiivi / adverbi, aineistoni esimerkki *se kutina on sietämätönä* (Pajunen 2001: 273). Ihmisen tai muun elollisen olennon ruumis käsitetään fysiologisten verbien yhteydessä aineelliseksi objektiksi. Näillä verbeillä ilmaistaan, mitä tapahtuu ruumiissa. (Pajunen 2001: 272) Fysiologiset verbit ovat yksipaikkaisia ja kaksipaikkaisia. Yksipaikkaisilla ilmaistaan kokonaisvaltaisia tiloja tai prosesseja, kuten tajunnantilan muutosta, esim. *pyörtyä, lamaantua*. Kaksipaikkaisilla verbeillä leksikalisoidaan ruumiinosia koskevia ilmiöitä. Argumenttien tarkoitteet ovat usein osa-kokonaisuussuhteessa, esim. *x loukkasi kätensä, nyrjäytti jalkansa, niisti nenänsä*.

Anneli Pajunen kuvaillessaan argumenttirakenteita kutsuu toista argumenttia varjo-argumentiksi. Varjo-argumentti tarkoittaa, että se on ennustettavissa verbin merkityksestä, esim. *niistää nenänsä ~ niistää*.

Fysiologiset verbit muistuttavat psykologisia. Argumentti voi toimia sekä subjektin että objektin funktiossa, esim. *minua väsyttää, etoo: väsyin, oksensin*. Kokija-argumentti on semanttisesti ikään kuin agentin ja patientin ”välissä”. (Pajunen 2001: 274) Fysiologiset verbit ovat usein yksipersonaisia, niiden argumenttien merkintä on idiosynkraattista. Fysiologisten verbien default-argumentteja ovat syytä ja tapaa ilmaisevat määritteet. (Pajunen 2001: 275)

Fysiologista tilaa leksikalisovat verbit ilmaisevat usein negatiivisia tiloja, epämiellyttäviä tunteita kuten sairautta ja kipua. Anneli Pajunen mukaan noin puolet Nykysuomen sanakirjan fysiologista tilaa ilmaisevista verbeistä ilmaisee kipua. Kipua tai terveyden puutetta leksikalisovat verbit ovat merkitykseltään kokonaisvaltaisia, kokija on ko. tilassa kokonaan, esim. *heikottaa, potea, kitua*.

Suurin osa kipuverbeistä leksikalisoivat iho- ja lihastunteita. Ihoverbit ilmaisevat kirvelyä, esim. *hipristellä, karvastaa, kihelmöidä, kimoilla, kipenöidä, kirpeloitä, kynnistellä, vihavoida* ja kutinaa, esim. *kutiaa, kututtaa, syyhyttää*. Tuntemus voidaan paikantaa pintaan, esim. *ihoa kirvelee, kutittaa*, tai ruumiinosaan, esim. *varvas kirpeloitä, kutiaa*.

Lihastunteita leksikalisoivat verbit ovat sattumis- tai särkemistyyppisiä, esim. *aristaa, jomottaa, kivittää, kolottaa, mojottaa*. Ne edellyttävät tuntemuksen paikantamista ruumiinosaan, esim. *selkää jomottaa, minua kolottaa joka paikasta*. Ei ole mahdollista sanoa esim. **minua jomottaa, *minua kolottaa*. (Pajunen 2001: 275) Varmaankin asia on yleensä niin, mutta kuitenkin haku Internetistä Google-hakuohjelmalla hakuilmaisella ”mua jomotti” tarjoaa esimerkin ”Mua jomotti kaksi viikkoa”, jossa ruumiinosaa ei ole lokalisoitu, joskin se käy keskustelun kontekstista ilmi. Se tarkoittaa, ettei aina kipua tarvitse eksplisiittisesti lokalisoita tiettyyn ruumiinosaan.

Pajunen (2001: 275, 276) mukaan kuumuuden ja kylmyyden tunnetta leksikalisoivat verbit ilmaisevat sekä vartalon että sen osan tunteita, esim. *minua paleltaa, varpaitani paleltaa; minua / poskia kuumaa*.

Kaikki nälkä- ja etomisverbit ilmaisevat kokonaisvaltaista tuntemusta, esim. **vatsaani nälättää*, ** vatsaani kuvottaa*, ** kurkkuani janottaa*; mutta *kurkkuani kuivaa*. Verbiä *tuntea* voidaan käyttää ilmaisemaan fysiologista tilaa, esim. *tuntea närästystä*. Verbi *tuntea* kuuluu myös emotionaalisiin, esim. *tuntea tuskaa* ja kognitivisiin, esim. *tuntea joku joksikin* verbeihin.

7.2. FYSIOLOGISTA TILAA ILMAISEVIEN VERBIEN SYNTAKSIN ERIKOISUUKSIA

Tässä luvussa kiinnitetään huomiota siihen, onko eroa koko ruumista / vartaloa tai sen osan fysiologista tilaa ilmaisevien verbien syntaksissa. Kokonaisvaltaista tilaa leksikalisoivan verbin käyttäytyminen on suhteellisen säännöllistä, esim. *minua paleltaa: minä palelen*, mutta verrataan, esim. *lonkkaa kolottaa : * lonkka koloaa*. (Pajunen 2001: 277)

Fysiologista tilaa kuvaava leksikkomuoto

		D-ARG
Sairastaa, valvoa	(x-arg)	lok/aika
	(S)	(AD)
Potea	(x-arg)	(y-arg [tauti])
	(S)	(O:part)
Kirvellä, kutittaa	(x-arg)	(lok [iho, alue])
	(O:part)	(OB:ela)
		D-ARG
Janottaa, hikoiluttaa	(x-arg)	(tapa, määrä)
	(O-part)	(AD)

7.3. FYSIOLOGISEN TILAN MUUTOS

Fysiologisen tilan muutoksen verbit ovat valvetilan, terveydentilan, ulkoisessa olemuksessa, lihaksiston ja tajunnan tilassa tapahtuvia muutoksia ilmaisevia verbejä. Ne ovat pääasiassa yksipaikkaisia ja tilan muutos on kokonaisvaltainen. Valvetilan muutosta ilmaisevat verbit, esim. *havahtaa, heräillä, nukahtaa, uinahtaa, urvahtaa*. Ne kaikki ovat yksipaikkaisia. Suurin osa järjestyy kokija-subjektin kanssa, esim. *x nukahti, uupui*.

Adjunktit ovat nukkumistilan tai –paikan ja ajan tilanteisia määritteitä, esim. *nukahti huonoon asentoon, sänkyyn, hetkeksi*. (Pajunen 2001: 277)

Fysiologisen tilanmuutoksen kuuvaava leksikkomuoto

		D-ARG
Fys.muutos	(x-arg)	(lok / aika / määrä / syy)
	(S)	(AD)
Loukata	(x-arg)	(y-arg)
	(S)	(O)

Verbit, jotka leksikalisoiivat sairastumisesta, väsymisestä, paranemisesta aiheutuvaa terveydentilan muutosta ovat kokonaisvaltaisessa tilassa. Osa verbejä ilmaisee jonkin ruumiinosan loukkaamista. Sairastumisverbit ilmaisevat sekä ruumiin että mielen tilan muutosta. Osa on refleksiivisiä, esim. *x kylmettyi, loukkaantui, vilustui, toipui* ja osa järjestyy refleksiivipronomin, esim. *x vilustutti itsensä* tai osa-kokonaisuussuhteessa olevien määritteiden kanssa, esim. *vammautti jalkansa*. Loukkaamisverbit leksikalisoiivat pääasiassa raaja- ja lihasvammoja, esim. *nilkka nyrjähti, x nyrjäytti nilkkansa, niukahtaa, revähtyä, venähtää*. Olemuksen muutosta leksikalisoiivat verbit, esim. *laihtua, lihoa, pulskistua, pyöristyä, kuihtua, kasvaa*. Lamaantumisverbit ilmaisevat muutoksia lihaksiston tilassa, esim. *halvaantua, hervottaa, kouristua, kouristuttaa, kuolettaa, puutua, rentoutua*. Toisaalta ne ovat kokonaisvaltaisia, esim. *x halvaantui* ja toisaalta niiden määritteet ovat osa-kokonaisuussuhteessa, esim. *käsi halvaantui, kuolettui, jalkaa kouristutti*. Pyörtymisverbit ilmaisevat tajunnan menetystä, esim. *huumautua, läkähtyä, pakahtua, tikahtua, tukehtua, tupehtua*. Ne kaikki ovat kokonaisvaltaisia, esim. *x läkähtyy, x:ää läkähdyttää*. (Pajunen 2001: 278)

II. KIPUVERBIT KONSTRUKTIOISSAAN

Tässä luvussa katsotaan tarkemmin millaisilla kielen ilmauksilla kipua kuvataan. Käydään läpi kipukonstruktiot, jotka löytyvät vastaanottotilanteesta nauhoitetuista teksteistä. Kipukonstruktioiden tutkimisessa on ollut käytössä 18 alkuperäistä lääkärin ja potilaan välistä keskustelua. Olen käsitellyt niitä litteroituina. Aineistoni on kerätty vuosina 1993-1999 Hämeessä ja siitä saadaan alkuperäisiä kipukonstruktioita ja analysoidaan niitä. Aineistosta löytyneet kipuverbit voidaan jakaa useampaan konstruktion. Olen löytänyt 44 erilaista konstruktiota. Tässä osassa esitetty kuvaus on melko yleinen.

Työssäni sekä teoreetisessa taustassa että analyysissa tukeudun Kotilaisen määritelmään, jonka mukaan konstruktion katsotaan kuuluvaan kaikki morfofonologinen, syntaktinen, semanttinen ja pragmaattinen tieto (Kotilainen 2007a: 82). Lauseiden syntaksin tarkastelussa olen tukeutunut Huno Rätsepin työhön “Eesti keele lihtlause teübid”, jossa analyysi lähtee verbistä. (Rätsep 1978: 12) Työssäni lauseen rakennetta tarkastellaan predikaatista käsin eli se on verbikeskeinen. Tällöin katsotaan, mitkä lausekkeet ovat predikaatin lisäksi välttämättömiä. Kukin verbi tarvitsee tietyn määrän lausekkeita täydennyksikseen. (Savolainen 1998)

Aineistossa on esiintynyt 29 perusverbiä, joita käytetään ilmaisemiseen kipua:

Aristaa, huimata, kipeytyä, kipistää, kiristää, kiristyä, kramppaa, kutiaa, kutista, kutittaa, oireilla, olla jumissa, olla kipeä, olla turvoksissa, pahentua, palella, pistää, polttaa, puutua, repiä, sairastaa, sattua, särkeä, vaivata, vetää, vihlaista, vihloa, väsyttää, ärsyttää.

Seuraavaksi tarkastelen kipukonstruktioita, joissa vaihtelee se, mikä koodataan subjektiksi, mikä objektiksi ja mikä adverbiaaliksi. Analyysissa samaan konstruktion kuuluu vain yksi verbi, ja konstruktion alla on kommentteja ja perusteluja. Tässä luvussa analyysin päätavoitteena on löytää aineistosta eri konstruktiot. Esittelen aineiston 44 kipukonstruktiota esimerkkeineen. Työssäni lihavoidut skeemat ovat kivun konstruktioita.

NPnom V (OLLA) ADVLI

Seuraavat konstruktiot ovat kopularakenteita. Niissä esiintyy nominatiivi- ja partitiivipredikatiivi. Konstruktioissa subjektina on usein pronomini, jonka tarkoite selviää kontekstista.

Se on niin ku jatkuva semone pieni särky

Sitä on joo oikeen kiusallinen

Se kutina on sietämätöntä

Se on kyllä inhottavaa

Son niinku kauheen puutunutta ja kovaa

Kyllä sekin o arka

Se on juur se oikee puoli ihan hirvee

Oikee puoli on pahempi

Se ei o mitenkää vihlova

Ja nyt sitten taas tää on nyt kolme yötä ollu oikeenki paha

Ni se (särky) ei o kova

Täähän on inhottava, kamala (puhutaan kutinasta)

Se on inhottava (tauti)

On ollut semmosta pistävää

Se ois tai niinku s'm'sta jatkuvaa poltetta

Se on niin repivää jo

Nyt se on nii repivä

NPnom V (OLLA) ADVLI (KIPEÄ)

Konstruktiot a-n ovat edellisen konstruktion alatyyppejä. Niissä vain predikatiivi on aina sama, *kipee* tai *kipeä*.

Konstruktiossa a) subjekti on kokijana, predikatiivi leksikalisoi kipua itseään.

Konstruktiossa b, f, h, i, j, k, l, n subjektiargumentti leksikalisoii kivun kokevaa rumiinosaa.

Konstruktiossa c) on 0-argumentti subjektiä edustamassa.

Konstruktiossa d, m predikaatti puuttuu, on vain predikaatiivi.

Konstruktiossa e, g argumentti leksikalisoii kipua ruumiinosaan, jota ilmaistaan inessiivimuodolla.

- a) *Hän oli tässä yhdessä vaiheessa kipee*
- b) *Oliko ne niin kipeet*
- c) *Oli kipee mut ei enää o pahemmin*
- d) *Särki paikkoja ja kurkku kipee*
- e) *Oikeassa jalassa tai pakarassa se on kipeä*
- f) *Nää on kipeitä ilmeisesti näin*
- g) *Se on täältä nää lihakset jotka on näin kipeet*
- h) *M'tku ei ikinä ollu selkä kipee*
- i) *On selkä kipee*
- j) *Ei tää käsi ollu kipee enää ja sit vasta pyhänä rupes oleen kipeen*
- k) *Koska se viimeks olis voinu olla kipee*
- l) *Se oli niinku kipee*
- m) *Nilkakki vähä kipeet*
- n) *Se on noi lihakset jotka siellä on kipeet*

<i>NPnom V (OLLA) ADVLI (KIPEENÄ)</i>

Tässä konstruktiossa ainakin perinteisen lauseenjäsennyksen mukaan essiivimuoto *kipeenä* ei ole predikaatiivi vaan predikaatiiviadverbiaali.

Sehä oli koko pää ihan kipeenä

Se on ollu niin kipeenä sitte

V (OLLA) ADVLI (KIPEÄ) NPelat

Konstruktiossa elatiivi lokalisoi kivun tiettyyn paikkaan.

On siel pikkusen aika kipee jaloista

ADVLIiness V (OLLA) ADVLI

Lokaalinen ilmaus kuuluu eksistentiaalilauseisiin. Tässä tapauksessa puuttuu verbi.

Siinon semmonen polttava

NPadess V (OLLA) NPnom

Konstruktio luokituu omistuslauseisiin, eksistentiaalinen subjekti ilmaisee kipukokemusta.

Mul on ollut pari viikkoo hirveet kivut

V (TEHDÄ) ADVLI (KIPEÄ)

Kivun kokija puuttuu. Objekti puuttuu. Argumenttia ei oli ilmipantu vaan pelkkää kipukokemusta ilmaiseva rakenne *tehdä kipeää*, muodollisesti *kipeää* olisi objekti.

Näin päin tekee kipee

V (VIHLOA) ADVLIil

Kokija puuttuu, kipua koodataan ruumiinosaan, jota ilmaisevat objekti ja illatiivimuotoinen adverbiaali.

Vihloo selkää ja pohkeeseen

V (SÄRKEÄ) NPpart

Konstruktioissa a-d kivun kokija puuttuu, argumentti leksikalisoit kipua kokeavaa ruumiinosaa, jota ilmaisee partitiiviobjekti.

Konstruktiossa e) koodataan kivun kokija omistajanadessiivilla. Tätä voisi pitää omistusrakenteen ja tunnekausatiivirakenteen (*päättä särkee*) sulautumana. Mielenkiintoista on se, että *päättä* on tässä objekti.

Konstruktiossa f) koodataan kivun kokija omistajaadessiivilla. Objekti puuttuu.

- a) *Särki paikkoja ja kauhee yskä ja kurkku kipee*
- b) *No kyllä sitä särkee*
- c) *Öisin särkee aika paljon reittä*
- d) *Se että niitei oo kyllä särkeny*
- e) *Minulla särkee päättä.*
- f) *Ja mullei juuri oo särkeny et se on tosiaan nii*

NPnom V (SÄRKEÄ)

Edellisen konstruktion alatyypin, kokijasubjekti on nominatiivissa.

Tää on nyt kolme yötä särkeny iha tosissaan

Onko se särkeny

Se särkee niin ettei saa sitt'n unta edes

Se särki muttei mitään ripulia

Se ei särje

Harvinaista et se särkis ollenkaa

NPnom V (KIPISTÄÄ)

Kokijasubjekti nominatiivissa.

Se kipistää

NPnom,part V (SATTUA) ADVLiill, iness,all

Konstruktioissa a,b,c,d, g, h, i, k kivun kokevaa ruumiinosaa ilmaistaan illatiivi-, inessiivi-, allatiiviadverbiaaleilla.

Konstruktiossa a) *minua* on kokijaobjekti, jota ilmaistaan partitiivilla.

Konstruktiossa b, d, e, f, h, j, k, l, m, o subjekti *se* viittaa kivun aiheuttajaan.

Konstruktio n) on 0-paikkainen.

Konstruktiossa e) on subjektina kivun aiheuttaja (tai siis kieltolauseessa ymmärretään niin, että se nimenomaan ei aiheuta kipua).

Suuntasijojen käyttö on erittäin mielenkiintoista, se perustuu tilanteen käsitteistykseen, jossa kipu ikään kuin tulee ulkoa päin sitä kokevaan ihmiseen.

- a) *Minua sattuu päähän*
- b) *Mihin se sattuu*
- c) *Sattuu juur johonki eteen tähän*
- d) *Missä nyt se eniten sattuu*
- e) *Pyöräily on ainoa mikä niinku ei satu*
- f) *Se sattuu vähä*
- g) *Jos sisälle sattuu*
- h) *Se nyt eniten sattuu tossa*
- i) *Näihin sattuu hirveesti*
- j) *Se sattuu jo heti tänne*
- k) *Semmonen mikä tälle puolel ei satu*
- l) *Oikee käsi vielä sattuu*
- m) *Sattuu se sillä*
- n) *Sattuu kai*
- o) *Niin sattuu se*

NPnom V (VIHLAISTA) ADVLIabl

Kivun kokija on ruumiinosa, subjekti on nominatiivissa, kivun kokevaa ruumiinosaa ilmaistaan ablatiiviadverbiaalilla.

Sehä vihlasee täältä

V (VAIVATA) ADVLIadess

Kivun kokevaa ruumiinosaa ilmaistaan adessiiviadverbiaalilla.

Vaivaa siellä pitempää

NPpart V (PISTÄÄ) ADVLIill

Konstruktiossa a) on kokija-argumentti ja adverbiaaliargumentti.

Konstruktiossa b) kivun kokevaa ruumiinosaa ilmaistaan illatiiviadverbiaalilla.

Konstruktiossa c) subjekti viittaa kivun aiheuttajaan.

- a) *Tästä kohtaa se pistää tonne*
- b) *Rintaanki pistää*
- c) *Tää pistää*

NPnom V (OLLA) ADVLI

Konstruktioissa a, b, c, e, argumentti on kokija.

Konstruktiossa d) argumentti on predikatiiviadverbiaali.

Konstruktiossa g) ei ole kipuverbiä vaan predikatiivi, joka ilmaisee kipua. Konstruktiossa on vapaa predikatiiviadverbiaali, liittyä implisiittiseen kokijaan, jota ei mainita.

- a) *Mä oon kyllä nii herkkä*
- b) *En hirveesti menis saunaan jos oon kuumeinen*
- c) *Mutta jos tota et o kuumeinen*
- d) *Nenä on pitkäaikaisesti ollut tukkoinen*
- e) *Mä oon vähä kankeempi*
- f) *Se on kuumeinen*
- g) *Eihän siä sitte kuumeisena kuulu tietysti*

ADVLIiness V (OLLA) NPnom

Eksistentiaalilause, jossa e-subjekti ilmaisee kipua ja adverbiaali kivun kokevaa ruumiinosaa.

Siin on se semmonen pikkunen jomotus

NPpart V (HUIMATA)

Näissä molemmissa lauseissa on kokijaobjekti, jota ilmaistaan partitiivilla.

Onkos teitä huimannu mitenkää

Mua joskus on huimannu sillä tavalla

V (KUTITTAA)

0-paikkainen. Kivun kokija jää implisiittiseksi.

Saakeli kutittaa niin pirusti

NPnom V (KUTIAA) ADVLIabl

Konstruktio c), d) ovat 0-paikkaisia, kivun kokija jää implisiittiseksi.

Konstruktioissa a), b) argumentti on nominatiivisubjekti.

Konstruktiossa e) verbi on 1-paikkainen, kivun kokevaa ruumiinosaa ilmaistaan ablatiiviadverbiaalilla.

- a) *Ne kutiaa niin perkuleesti*
- b) *Kutiaa kaikki*
- c) *On oikeen pirunmoinen kutiaah*
- d) *Kutiaa niin pirusti*
- e) *Välillä aina kutiaa niinku täältä*

NPnom V (KUTISTA)

Konstruktio a) on 0-paikkainen, kivun kokija jää implisiittiseksi.

Konstruktio b) argumentti on nominatiivisubjekti.

- a) *Ihanasti ihanasti kutisee*
- b) *Että kun tää kutisee hirveesti*

NPnom V (KIRISTÄÄ) ADVLIabl

Konstruktio a) on 2-paikkainen, *sieltä* ilmaisee paikan, jossa kipu tuntuu. Se on vähän rajalla onko se argumentti vai vapaa määrite.

Konstruktiossa b) on 0-argumentti.

- a) *Sieltä jo toi kiristää*
- b) *Nyt kiristää*

NPnom V (OLLA) ADVLIiness

Konstruktio on 2-paikkainen, siinä on kokija-argumentti nominatiivisubjekti.

Ooksää muhassa ollu

V (POLTTAA) ADVLIiness

Kokija puuttuu, kipua koodataan ruumiinosaan, jota ilmaisee inessiivimuotoinen adverbiaali.

Polttaa et ei siel munuaisis

V (KIPEYTYÄ) ADVLIiness

Kokija puuttuu, kipua koodataan ruumiinosaan, jota ilmaisee inessiivimuotoinen adverbiaali.

Missä o kipeytyny

NPnom V (ARISTAA)

Kivun kokija on ruumiinosa, lauseessa se on nominatiivisubjekti.

Kokeillaas vielä noi munuaiset et aristaako ne

V (REPIÄ) NPpart

Kivun kokija partitiiviobjektina.

Repii tota pakaraa ja jalkaa

NPnom V (VÄSYTTÄÄ)

Konstruktioissa a, b on 0-paikkainen kausatiivi, kokija jää implisiittiseksi.

Konstruktioissa c-g nominatiivisubjekti ilmaisee kivun aiheuttajaa.

- a) *Väsyttääkö*
- b) *Silleen yöllä saakin väsyttää*
- c) *Ei nää väsytä*
- d) *Mikä ei sitte niin kauheesti väsytä*
- e) *Se ei väsytä*
- f) *Seki on semmonen joka väsyttää*
- g) *Se janottaa ja väsyttää*

NPnom V (TUNTUA) ADVLIill

Kivun kokevaa ruumiinosaa ilmaistaan illatiiviadverbiaalilla, subjekti on nominatiivissa.

Kumpaan jalkaan se tuntuu

Sormiin nää tuntuu tässä mitä siis näin, ihan kiree lihassäie

NPnom V (TUNTUA) ADVLI

Kaikissa konstruktioissa kipua ilmaistaan predikatiiviadverbiaalilla. On mainittava, että lauseissasi on *tuntua*-verbi, joka vaatii rektiossaan suuntasijaa ja liittyy laajempaan aistihavaintoverbien ryhmään, jossa suuntaisuus vaihtelee erosijan ja tulosijan välillä.

- a) *Kamalalta tuntuu*
- b) *Vointi tuntuu jotenki huonolta*
- c) *Eikä tunnu kipeeltä*
- d) *Tuntuuks kosketus erilaiselta*

NPnom V (OLLA) ADVLI

Kivun aiheuttaja on subjekti.

Istuminen on aika tuskaa

NPnom V (OLLA JUMISSA) ADVLI

Kivun kokija on ruumiinosa, nominatiivisubjekti.

On nyt hirveen jumissa kaikki lihakset

O'lu reidet tosi jumissa

Ne on sieltä vaan jumissa nytte

Mun selkä on ollu iha jumissa eilisestä

NPnom V (OLLA TURVOSSISSA) ADVLI

Kivun kokija on ruumiinosa, nominatiivisubjekti.

Se on vähän turvoksissakin se jalka

Ne on turvoksissa

V (PAHENTUA) NPnom

Kivun kokijaa ilmaistaan nominatiiviobjektilla.

Tää on niinku pahentunu

V (KRAMPPAA) NPnom

Kivun kokijaa ilmaistaan nominatiiviobjektilla.

Pakarat kramppaa

V (KIRISTYÄ) NPpart

Kivun kokija puuttuu, argumentti leksikalisoii kipua kokeavaa ruumiinosaa, jota ilmaisee partitiiviobjekti.

Mun kiristyy tätä hirveesti

V (VETÄÄ) ADVLiil

Konstruktiossa illatiivi lokalisoii kivun ruumiinosaan, jota ilmaistaan illatiiviadverbiaalilla.

Tähän vetää pohkeeseen

NPnom V (VAIVATA)

Kivun kokija on nominatiivisubjekti.

Nyt se taas vaivaa

NPnom V (OIREILLA)

Kivun kokija on nominatiivisubjekti.

Iho oireilee

NPnom V (PUUTUA)

Kivun kokija on nominatiivisubjekti.

Se on nykki nimittäin ihan smonen puutunuh

Ei kylmä oo mutta ihan smonen niinku puutunu

Se on ku puutuuhh

V (PALELLA) NPpart

Kivun kokija on partitiiviobjekti.

Paleleeko sitä jalkaah

NPnom V (SAIRASTAA) NPpart

Kokija *sä* nominatiivisubjekti, *ihottumaa* partitiiviobjekti.

Ootko sä tuota ihan lapsesta saakka sairastanu ihottumaa

NPnom V (TULLA) ADVLI

Konstruktio on 2-paikkainen: subjekti ja predikatiiviadverbiaali.

Sei tuu täältä kiipeiksi sit.

NPnom V (ÄRSYTTÄÄ) NPpart

Kaikissa konstruktioissa nominatiivisubjekti ilmaisee kivun aiheuttajaa.

Se ärsyttää niin

Se niinkun ärsyttää sitten

Se ei ärsytä mahalaukkua

Ärsyttääkö toi tehtaan vesikin sitte.

PÄÄTELMÄ

Kielioppi koostuu toisiinsa suhteessa olevista konstruktioista. Tässä tutkimuksessa on pyritty selvittämään millä eri konstruktioilla ilmaistaan kipua suomen kielessä, sitä varten kipuverbit jaettiin semanttisten ja syntaktisten kriteerien nojalla pienemmiksi ryhmiiksi. Työssä tutustuttiin monikäyttöisiin lausetyyppeihin, erikoislausetyyppeihin ja oli esitetty tarkemmin intransitiivi-, kopula-, eksistentiaali-, omistus-, tila- ja tunnekausatiivilauseita aineiston esimerkkeineen. Työssä tarkasteltiin yhtä semanttisesti rajattua suomen kielen verbiluokkaa, kipuverbejä. Oli esitelty 29 kipuverbiä valenssiteorian katsannossa eli miten ne jakautuvat 0-2-paikkaisiin. Analyysin tuloksien perusteella aineistossa esiintyy: 0-paikkaisia verbejä - 8, 1-paikkaisia verbejä - 22, 2-paikkaisia verbejä - 12. Työn toisessa luvussa oli esitetty 44 eri kipukonstruktioita skemaattisesti. Yhteensä oli käsitelty 132 kipua ilmaisevaa lausetta. Tutkimuksen tuloksista päätellään, että kipua voidaan suomessa ilmaista hyvin monenlaisilla lausetyypeillä ja konstruktioilla, joissa vaihtelee se, mikä koodataan subjektiksi, mikä objektiksi ja mikä adverbiaaliksi. Tämä on mahdollista siksi, että „kiputilanteessa“ ei ole selvää agenttia, vaan pikemminkin ärsyke on kipuelämys ja kokija on ihminen, ja näiden koodaaminen vaihtelee aika paljon. Joskus kokijakin jää implisiittiseksi, sehän on se potilas, jota koko kuvaus koskee, joten sitä ei tarvitse joka lauseessa mainita. On havaittu, etteivät nämä kategoriat ole selväraja- ja selviä. Aineistoni esimerkeissä näyttää kovasti vaihtelevan se, mitä osallistujia koodataan ja miten kukin konstruktio ne koodaa, ja mitä eri verbejä tietyissä konstruktioissa esiintyy. Kipukonstruktioissa on pronomineja, joiden tarkoite vaihtelee "kiputilanteen" eri osallistujien kesken. Verbien paikkaisuus menee niin, että verbit eri konstruktioissa esiintyessään saavat eri määrän argumentteja, jolloin niillä on useita eri paikkaisuuksia. Tutkimus on kvalitatiivinen. Työssä on pyritty selvittämään, millaisissa konstruktioissa nämä verbit aineistossa esiintyvät. Konstruktioiden moninaisuus on juuri kiinnostava tulos: verbit eivät selvästikään sitoudu tiettyyn konstruktion vaan niiden esiintymisympäristö vaihtelee hyvinkin laajasti.

LYHENTEET

A – adjektiiv

Abess. – abessiiv

Abl. – ablatiiv

Ade. – adessiiv

Allat. – allatiiv

Elat. – elatiiv

Ess. – essiiv

Gen. – genitiiv

Illat. – illatiiv

Iness. – inessiiv

N – substantiiv

Nom. – nominatiiv

Part. – partitiiv

S - subjekti

Trans. – translatiiv

V – verbi

KIRJALLISUUSLÄHTEET

ISK = *Hakulinen, Auli, Maria Vilkuna, Riitta Korhonen, Vesa Koivisto, Tarja Riitta Heinonen ja Irja Alho* 2004. Iso suomen kielioppi. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. s 316, 465-467.

VISK = *Hakulinen, Auli, Maria Vilkuna, Riitta Korhonen, Vesa Koivisto, Tarja Riitta Heinonen ja Irja Alho* 2004. Iso suomen kielioppi. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Verkkoversio, viitattu 15.10.2011. Saatavissa: <http://scripta.kotus.fi/visk>
URN:ISBN:978-952-5446-35-7

Haapaharju, Jarmo 2008. Mennä-verbi kohde- ja lähdekonstruktiossa. Pro gradu-tutkielma. Tampereen yliopisto, Kieli- ja käännöstieteiden laitos, suomen kieli. s 11-15. Viitattu 10.03.2012. Saatavissa: <http://tutkielmat.uta.fi/pdf/gradu03395.pdf>

Herlin, Ilona 2007. Tietoa suomen verbeistä. – *Virittäjä* nr 2/ 2007, s 302-305. Viitattu 20.12.2011. Saatavissa:

http://www.kotikielenseura.fi/virittaja/hakemistot/jutut/2007_302.pdf

Huumo, Tuomas 2008. Konstruktiot mikroskoopin alla. – *Virittäjä* nr 3/2008, s 428-433. Viitattu 15.11.2011. Saatavissa:

http://www.kotikielenseura.fi/virittaja/hakemistot/jutut/2008_428.pdf

Kolehmainen, Leena 2010. Sääverbien syntaksia ja semantiikkaa: semanttiset roolit, osallistujien vaihteleva käsitteistäminen ja sääverbien vaihteleva valenssi. – *Virittäjä*, nr 2010/1, s 5-9. Viitattu 29.04.2012. Saatavissa:

<http://ojs.tsv.fi/index.php/virittaja/article/view/4310/4024>

Kotilainen, Lari 2005. Lähikonstruktioiden dynamiikkaa. Mikäs on ollessa, mikäs on olla ja mikäs on ollakseen. – *Herlin ja Visapää (toim.), Elävä kielioppi. Suomen infiniittisten rakenteiden dynamiikkaa.* Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. s 44.

- 2007a. Kiellon lumo. Kieltoverbitön kieltokonstruktio ja sen kiteytyminen.

Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. s 82

- 2007b. Konstruktioiden dynamiikkaa. Helsingin yliopiston suomen kielen ja kotimaisen kirjallisuuden laitos. s 9-63. Viitattu 20.07.2011. Saatavissa:

<http://www.doria.fi/xmlui/bitstream/handle/10024/29208/konstruk.pdf?sequence=1>

Kotilainen, Lari 2010, luento nettikielestä WSOY –kustantamossa.

Leino, Jaakko 2003. Antaa sen muuttua. Suomen kielen permissiivirakenne ja sen kehitys. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. s 64-66.

Leino, Jaakko. 4.luento. Viitattu 25.03.2012. Saatavissa:

<http://www.helsinki.fi/~jaaleino/kielioppi2/luento4.pdf>

Nikanne, Urpo 2002. Kerrokset ja kytkennät: konseptuaalisen sematiikan perusteet. Åbo Akademi. Viitattu: 18.07.2011. Saatavissa:

http://web.abo.fi/fak/hf/fin/kurssit/KONSEM/konstr_1.htm

Pajunen, Anneli 2001. Argumenttirakenne. Asiantilojen luokitus ja verbien käyttäytyminen suomen kielessä. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy. s 33, 46, 85, 94, 272-278.

Räsänen, Matti 2010. Päivä päivältä enemmän ja enemmän. Helsinki: Yliopistopaino. s 14. Viitattu 23.04.2012. Saatavissa:

<http://www.doria.fi/bitstream/handle/10024/63977/paivapai.pdf?sequence=1>

Rätsep, Huno 1978. Eesti keele lihtlausete tüübid. Eesti NSV Teaduste Akadeemia Emakeele Seltsi toimetised 12. Tallinn: Valgus. s 12, 65.

Savolainen, Erkki 1998. Lauseen rakennesuhteet. Viitattu 17.05.2012. Saatavissa:

<http://materiaalit.internetix.fi/fi/opintojaksot/8kieletkirjallisuus/aidinkieli/kielioppi/19rakenesuhteet>

Savolainen, Erkki 2001. Syntaksi. Viitattu 24.04.2012. Saatavissa:

<http://www.finnlectura.fi/verkkosuomi/Syntaksi/sivu311.htm>

Siironen, Mari 2001. Kuka pelkää, ketä pelottaa. Nykysuomen tunneverbien kielioppia ja sematiikkaa. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. s 36-54.

Siironen, Mari 2002. Nykysuomen tunneverbien kielioppia ja semantiikkaa. – Virittäjä nr 1/2002, s 93-97. Viitattu 15.02.2012. Saatavissa:

<http://www.doria.fi/handle/10024/19846>

Syntaksin harjoituskurssi CYK140 8.luento. Semanttiset roolit. Viitattu 23.04.2012.

Saatavissa: <http://www.findthatfile.com/search-11836005-hDOC/download-documents-cyk140-8luento.ppt.htm>

RESÜMEE

TARTU ÜLIKOOL

FILOSOOFIATEADUSKOND

SOOME-UGRI OSAKOND

Viktorija Alekseeva

KIPUKONSTRUKTIOITA SUOMEN KIELESSÄ

(Valu konstruktsioonid soome keeles)

Magistritöö

2012

Lehekülgede arv: 70

Käesoleva magistritöö põhieesmärgiks on uurida milliste grammatiliste konstruktsioonide abil väljendatakse valu soome keeles. Valul on keeles palju väljendamisvõimalusi. Valu konstruktsioonide puhul on vaja silmas pidada nii grammatilist kui ka semantilist aspekti. Näiteks liigse kuumuse ja külmuse tunnet leksikaliseerivad tegusõnad väljendavad nii keha kui selle osa tundmusi, nt *minua paleltaa* (mul on külm), *varpaitani paleltaa* (minu varbad külmetavad), *minua kuumaa* (mul on palav), *poskia kuumaa* (põsed õhetavad) või lihastundeid leksikaliseerivad tegusõnad on valutamistüüpi, nt *aristaa* (hell olla), *jomottaa* (pakitseda), *kivistää* (valutada), *kolottaa* (valutada). Kõik need eeldavad tunde lokaliseerimist kehaosale, nt *selkää jomottaa* (selg valutab), *minua kolottaa joka paikasta* (mul valutab igalt poolt). Töö väärtus seisneb selles, et valu konstruktsioonide uurimisel oli kasutada reaalsed arsti ja patsiendi vahelised dialoogid, mis lindistati Soomes aastail 1993-1999.

Märksõnad:

Konstruktiiivne grammatika, soome keel, valu konstruktsioonid

LIITTEET

Aineistossa on esiintynyt 29 perusverbiä, joita käytetään ilmaisemiseen kipua:

Aristaa, huimata, kipeytyä, kipistää, kiristää, kiristyä, kramppaa, kutiaa, kutista, kutittaa, oireilla, olla jumissa, olla kipeä, olla turvoksissa, pahentua, palella, pistää, polttaa, puutua, repiä, sairastaa, sattua, särkeä, vaivata, vetää, vihlaista, vihloa, väsyttää, ärsyttää.

Aineistossa on esiintynyt 132 kipua ilmaisevaa lausetta:

Se on niin ku jatkuva semone pieni särky

Sitä on joo oikeen kiusallinen

Se kutina on sietämätöntä

Se on kyllä inhottavaa

Son niinku kauheen puutunutta ja kovaa

Kyllä sekin o arka

Se on juur se oikee puoli ihan hirvee

Oikee puoli on pahempi

Se ei o mitenkää vihlovaa

Ja nyt sitten taas tää on nyt kolme yötä ollu oikeenki paha

Ni se (särky) ei o kova

Täähän on inhottava, kamala (puhutaan kutinasta)

Se on inhottava (tauti)

On ollut semmosta pistävää

Se ois tai niinku s'm'sta jatkuvaa poltetta

Se on niin repivää jo

Nyt se on nii repivä

Hän oli tässä yhdessä vaiheessa kipee

Oliko ne niin kipeet

Oli kipee mut ei enää o pahemmin

Särki paikkoja ja kurkku kipee

Oikeassa jalassa tai pakarassa se on kipeä

Nää on kipeitä ilmeisesti näin

Se on täältä nää lihakset jotka on näin kipeet

M'tku ei ikinä ollu selkä kipee

On selkä kipee

Ei tää käsi ollu kipee enää ja sit vasta pyhänä rupes oleen kipeen

Koska se viimeks olis voinu olla kipee

Se oli niinku kipee

Nilkakki vähä kipeet

Se on noi lihakset jotka siellä on kipeet

Sehä oli koko pää ihan kipeenä

Se on ollu niin kipeenä sitte

On siel pikkusen aika kipee jaloista

Siinon semmonen polttava

Mul on ollut pari viikkoo hirveet kivut

Näin päin tekee kipee

Vihloo selkää ja pohkeeseen

Särki paikkoja ja kauhee yskä ja kurkku kipee

No kyllä sitä särkee

Öisin särkee aika paljon reittä

Se että niitei oo kyllä särkeny

Minulla särkee päätä.

Ja mullei juuri oo särkeny et se on tosiaan nii

Tää on nyt kolme yötä särkeny iha tosissaan

Onko se särkeny

Se särkee niin ettei saa sitt'n unta edes

Se särki muttei mitään ripulia

Se ei särje

Harvinaista et se särkis ollenkaa

Se kipistää

Minua sattuu päähän

Mihin se sattuu

Sattuu juur johonki eteen tähän

Missä nyt se eniten sattuu

Pyöräily on ainoa mikä niinku ei satu

Se sattuu vähä

Jos sisälle sattuu

Se nyt eniten sattuu tossa

Näihin sattuu hirveesti

Se sattuu jo heti tänne

Semmonen mikä tälle puolel ei satu

Oikee käsi vielä sattuu

Sattuu se sillä

Sattuu kai

Niin sattuu se

Sehä vihlasee täältä

Vaivaa siellä pitempää

Tästä kohtaa se pistää tonne

Rintaanki pistää

Tää pistää

Mä oon kyllä nii herkkä

En hirveesti menis saunaan jos oon kuumeinen

Mutta jos tota et o kuumeinen

Nenä on pitkäaikaisesti ollut tukkoinen

Mä oon vähä kankeempi

Se on kuumeinen

Eihän siä sitte kuumeisena kuulu tietysti

Siin on se semmonen pikkunen jomotus

Onkos teitä huimannu mitenkää

Mua joskus on huimannu sillä tavalla

Saakeli kutittaa niin pirusti

Ne kutiaa niin perkuleesti

Kutiaa kaikki

On oikeen pirunmoinen kutiaah

Kutiaa niin pirusti

Välillä aina kutiaa niinku täältä

Ihanasti ihanasti kutisee

Että kun tää kutisee hirveesti

Ooksää nuhassa ollu

Polttaa et ei siel munuaisis

Missä o kipeytyny

Kokeillaas vielä noi munuaiset et aristaako ne

Väsyttääkö

Silleen yöllä saakin väsyttää

Ei nää väsytä

Mikä ei sitte niin kauheesti väsytä

Se ei väsytä

Seki on semmonen joka väsyttää

Se janottaa ja väsyttää

Se ärsyttää niin

Se niinkun ärsyttää sitten

Se ei ärsytä mahalaukkua

Ärsyttääkö toi tehtaan vesikin sitte

Kamalalta tuntuu

Vointi tuntuu jotenki huonolta

Eikä tunnu kipeeltä

Tuntuuks kosketus erilaiselta

Kumpaan jalkaan se tuntuu

Sormiin nää tuntuu tässä mitä siis näin, ihan kiree lihassäie

On nyt hirveen jumissa kaikki lihakset

O'lu reidet tosi jumissa

Ne on sieltä vaan jumissa nytte

Mun selkä on ollu iha jumissa eilisestä

Se on vähän turvoksissakin se jalka

Ne on turvoksissa

Istuminen on aika tuskaa

Repii tota pakaraa ja jalkaa

Tää on niinku pahentunu

Pakarat kramppaa.

Sieltä jo toi kiristää

Nyt kiristää

Mun kiristyy tätä hirveesti

Tähän vetää pohkeeseen

Nyt se taas vaivaa

Iho oireilee

Se on nykki nimittäin ihan smonen puutunuh

Ei kylmä oo mutta ihan smonen niinku puutunu

Se on ku puutuuhh

Paleleeko sitä jalkaah

Ootko sä tuota ihan lapsesta saakka sairastanu ihottumaa

Sei tuu täältä kiipeiksi sit.